

Przez praktykę do wiedzy

Program Praktyk Pedagogicznych

Wyższa Szkoła Administracji
w Bielsku-Białej

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego

Przez praktykę do wiedzy

Program Praktyk Pedagogicznych

opracowany w ramach projektu: *Przez praktykę do wiedzy* dla studentów pedagogiki wczesnoszkolnej Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej

Wyższa Szkoła Administracji
w Bielsku-Białej

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Priorytet III. Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie 3.3. Poprawa jakości kształcenia, Poddziałanie 3.3.2. Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe).

**Program opracowany przez
Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.**

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, lok. 4 A, 90-248 Łódź
tel. (42) 633 17 19
faks (42) 209 36 85

Program opracował zespół w składzie:

dr Katarzyna Czekaj, dr Michał Mackiewicz, Joanna Stopolska

Korekta i skład:

Alicja Błaszowska

Okładka:

Kinga Dudzik

Druk:

Drukarnia Cyfrowa & Wydawnictwo „Piktor”
ul. Tomaszowska 27, 93-231 Łódź
tel./faks (42) 659 71 78

ISBN 978-83-931218-5-4

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana ze środków Unii w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego

S pis treści

Wstęp	7
1. Założenia teoretyczne – cele ogólne	
Programu Praktyk Pedagogicznych	13
2. Cele szczegółowe praktyk i zadania praktykanta w odniesieniu do poszczególnych typów placówek oświatowych	29
3. Wymiar czasowy praktyk.....	38
4. Zadania uczelni prowadzącej praktyki – Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej	45
5. Zadania opiekuna praktyk.....	53
6. Ewaluacja – dokumentacja praktyk i kryteria oceny pracy praktykanta.....	59
Zakończenie	69
Załączniki.....	74
Bibliografia.....	100

Wstęp

Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna jest uznawana, zgodnie przez pedagogów i psychologów, za klucz do sukcesu dziecka zarówno w jego karierze szkolnej na kolejnych etapach kształcenia, jak i w szeroko rozumianym życiu społecznym. To w tym wieku dziecko buduje swój obraz świata i ludzi, wtedy też rozpoczyna się kształtowanie podstawowych umiejętności interpersonalnych, jak i zrozumienie dla funkcjonujących w społeczeństwie norm moralnych i zasad etycznych. Co równie istotne, jeśli już na tym etapie uda się zdiagnozować występujące u dziecka dysfunkcje czy zaburzenia psychofizyczne, znacznie wzrasta szansa na ich skuteczne skorygowanie, a tym samym umożliwienie takiemu dziecku normalnego rozwoju¹. To jednocześnie bardzo trudny okres dla dziecka, które, pokonując kolejne progi edukacyjne, trzykrotnie całkowicie zmienia środowisko funkcjonowania i trzykrotnie musi się przystosować do zupełnie nowych zasad i form zabawy oraz pracy (kiedy spod wyłącznej opieki matki/opiekunki dziecko zostaje objęte edukacją przedszkolną, następnie kiedy rozpoczyna naukę w klasach I-III, a po raz trzeci, kiedy, kończąc etap nauczania zintegrowanego, przechodzi do klasy czwartej). Stąd

¹ M. Burtowy, *Przygotowanie dzieci w wieku przedszkolnym do nauki czytania i pisania w szkole*, Poznań 1992; J. Galant, J. Hawlicki, *Proces dydaktyczno-wychowawczy w klasach I-III*, Warszawa 1998; E. Gałka-Sienicka, *Zadania nauczyciela wychowawcy w klasach początkowych*, <http://www publikacjeedukacyjne.pl/index.php?str=002> [data dostępu: 12.12.2010]; A. Krawczyk-Mill, *Znaczenie edukacji przedszkolnej*, Katowice 2008.

fundamentalne znaczenie ma zapewnienie dzieciom opieki i wsparcia pedagogów wyposażonych w wiedzę merytoryczną i metodologiczną, legitymujących się szerokim wachlarzem kompetencji społecznych, dydaktycznych, językowych, technicznych, i prakseologicznych oraz zweryfikowanymi w praktyce predyspozycjami osobowościowymi do pełnienia roli przewodnika i mentora dla swoich wychowanków. Warunkiem niezbędnym przygotowania takich pedagogów jest nie tylko skuteczny system kształcenia na studiach wyższych, który wyposaża przyszłych nauczycieli w wiedzę teoretyczną, ale przede wszystkim odpowiednio zaprojektowany i zorganizowany model praktyk, które powinny stanowić dla adepta zawodu ostateczną weryfikację jego talentu pedagogicznego i faktycznej jakości jego kwalifikacji zawodowych. Co więcej, to właśnie praktyki pozwalają studentom zapoznać się z funkcjonowaniem różnego typu placówek oświatowych i podjąć dojrzałą decyzję dotyczącą wyboru specjalizacji i dalszej ścieżki kariery zawodowej, najlepiej odpowiadającej ich rzeczywistym zainteresowaniom zawodowym, osobistym talentom i indywidualnym uzdolnieniom.

Niepokojącym zjawiskiem obserwowanym na przestrzeni ostatnich lat (tak istotnych dla polskiego szkolnictwa w związku z ustawicznie wprowadzanymi reformami organizacyjnymi i programowymi) była postępująca anachronizacja istniejących programów praktyk pedagogicznych. Bardzo często nie były one przez uczelnie modernizowane i aktualizowane od wielu lat, zatem nie uwzględniały fundamentalnych zmian następujących w celach, treściach i metodach kształcenia oraz wychowania na poszczególnych szczeblach edukacji. W efekcie tego studenci biorący udział w takich praktykach otwarcie formułowali opi-

nie o nieadekwatności tych programów do wymogów praktycznej pracy w szkole oraz deklarowali własny brak przygotowania do wypełniania obowiązków dydaktycznych i wychowawczych². W wystarczającym stopniu motywuje to zatem stworzenie innowacyjnego programu praktyk dla studentów pedagogiki Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej (WSA). Będąc zgodnym z aktualnymi uregulowaniami prawnymi z zakresu prawa oświatowego, uwzględniając zmiany programowe wprowadzane ustawicznie w polskim szkolnictwie, stanie się on ważną, jeśli nie kluczową, częścią procesu przygotowania zawodowego nauczycieli i wychowawców przedszkoli oraz nauczania wczesnoszkolnego, gotowych do podjęcia wyzwań związanych z pracą w nowoczesnej placówce oświatowej na miarę XXI wieku.

Niniejszy Program Praktyk Pedagogicznych (dalej: Program) powstał jako część projektu *Przez praktykę do wiedzy*, realizowanego przez WSA w Bielsku-Białej. Stworzony został specjalnie z myślą o uczestnikach studiów licencjackich kierunku pedagogika na specjalnościach: pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym oraz pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną. Jako że adresowany jest do studentów na stosunkowo wczesnym etapie przygotowania zawodowego (uczestników studiów licencjackich), skonstruowany został w ten sposób, aby przede wszystkim pozwolić im zapoznać się możliwie kompleksowo ze specyfiką pracy w różnego rodzaju placówkach oświatowych oraz pracy z dziećmi w różnym wieku, także tymi, które przejawiają trudności w nauce lub problemy wychowaw-

² W. Baryluk, *Efektywność pracy nauczyciela*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 2, s. 25–33; M. Łukaszewska, *Teoria i praktyka jakości procesu kształcenia pedagogicznego*, „Szkoła Zawodowa” 1999, nr 2, s. 22–25; Z. Śnieżyński, *Optymalizacja procesu kształcenia studentów*, Kraków 2002.

cze czy też dotknięte są dysfunkcjami psychofizycznymi. Poznanie realiów i zadań związanych z pracą w poszczególnych placówkach i z poszczególnym typem wychowanków pozwolić ma studentom na praktyczne zweryfikowanie swoich predyspozycji, talentów i merytorycznego przygotowania do pracy w instytucji o konkretnym profilu działalności. Umożliwi im to dokonanie dojrzałego i świadomego wyboru specjalizacji zawodowej oraz kierunku dalszego kształcenia.

Opracowaniu Programu Praktyk możliwie kompleksowo odpowiadającego na potrzeby studentów kierunków pedagogicznych oraz zbieżnego z opiniami opiekunów praktyk, jak i sugestiami specjalistów z zakresu metodyki nauczania, pedagogiki i psychologii, służyło przeprowadzenie badań focusowych³, z których wnioski uwzględnione zostały w niniejszym Programie. Równie istotnym etapem pracy nad tym dokumentem były wszechstronne studia literaturowe, jak i szczegółowa analiza istniejących obecnie programów praktyk pedagogicznych⁴. Oparto się także na analizie jakości i efektywności praktyk pedagogicznych w świetle badań kwestionariuszowych przeprowadzonych wśród studentów, którzy odbywali już praktyki zawodowe oraz wśród nauczycieli opiekunów praktyk⁵. Cenne pomysły i wskazówki pomocne przy opracowywaniu Programu sformułowano także

³ Dwa tego typu badania przeprowadzone zostały 06.12.2010 roku w Katowicach na zlecenie Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej wśród grupy nauczycieli, wychowawców, psychologów, pedagogów i metodyków zatrudnionych w różnego typu placówkach oświatowych województwa śląskiego.

⁴ A. Gajdzica, A. Gancarz, A. Hruzd, A. Mincznowska, *Przez praktykę do wiedzy. Raport z analizy programów praktyk pedagogicznych*, Bielsko-Biała 2010.

⁵ M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, *Raport zawierający wnioski z analizy jakości i efektywności programów praktyk pedagogicznych opracowany w ramach projektu „Przez praktykę do wiedzy”*.

w czasie czterech seminariów studenckich, jakie odbyły się w Bielsku-Białej w ramach niniejszego projektu⁶.

Program jest zgodny z:

- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku w sprawie standardów kształcenia nauczycieli (Dz. U. nr 207, poz. 2110);
- Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 roku w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków i poziomów kształcenia oraz trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe i makrokierunki (Dz. U. nr 164/2007, poz. 1166, zał. 29 i zał. 30);
- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 roku w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz. U. z dnia 27 marca 2009 roku).

Ponadto w Programie uwzględnione zostały wnioski, zalecenia i rekomendacje zawarte w rządowych programach strategicznych

- Strategia Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013;
- Narodowy Plan Działania na Rzecz Dzieci 2004–2012 „Polska dla Dzieci”.

⁶ Seminaria te miały miejsce 11 stycznia 2011 roku, 25 stycznia 2011 roku, 18 marca 2011 roku i 25 marca 2011 roku na terenie WSA w Bielsku-Białej.

Amerykański psycholog, Philip G. Zimbardo, powiedział: „Nudni nauczyciele, którzy nie potrafią przekazywać wiedzy w atrakcyjny sposób, są ogromnym zagrożeniem dla edukacji! Przypominają roboty, zaprogramowane do wykonania określonych czynności. A edukacja jest kreowaniem umysłów”⁷. Zaprezentowane w niniejszym Programie Praktyk Pedagogicznych rozwiązania mają na celu wykształcenie nowego, właśnie takiego typu nauczycieli i wychowawców, którzy z procesu nauczania będą w stanie uczynić intelektualną przygodę dla swoich podopiecznych, nie będą powierzonymi im dziećmi kierować, dyrygować, ale którzy będą im towarzyszyć na drodze ich osobowościowego i mentalnego rozwoju, służąc im swoją wiedzą i pozwalając czerpać ze swojego doświadczenia. W tym celu konieczne jest jednak wprowadzenie znaczących, innowacyjnych zmian w wielu aspektach organizacji, realizacji i ewaluacji praktyk zawodowych studentów kierunków pedagogicznych. Dzięki zwiększeniu roli uczelni w nie tylko administracyjnym, ale przede wszystkim merytorycznym i metodycznym nadzorze nad przebiegiem praktyk, zmianie modelu patronatu sprawowanego nad studentem przez jego opiekuna, redefinicji treści i zadań realizowanych podczas programu praktyk przez jego uczestników, wreszcie wprowadzeniu zasady wieloetapowej i szczegółowej ewaluacji efektów praktyk zwiększy się w znaczący sposób zakres i jakość przygotowania zawodowego studentów pedagogiki Wyższej Szkoły Administracyjnej w Bielsku-Białej.

⁷ J. Butrym, *Epidemia nieśmiałości* (rozmowa z prof. Zimbardo), <http://www.polityka.pl/nauka/179987,1,epidemia-niesmialosci.read> [data dostępu: 27.12.2010].

1. Założenia teoretyczne – cele ogólne Programu Praktyk Pedagogicznych

Uczestnikami Programu Praktyk Pedagogicznych w Wyższej Szkole Administracji są studenci kierunku pedagogika, ze specjalności: pedagogika wczesnoszkolna z wychowaniem przedszkolnym oraz pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną. Uczestnicy Programu, bez względu na wybraną specjalność, zobligowani są do odbycia praktyk zawodowych w trzech typach instytucji – kolejno będą to: poradnie psychologiczno-pedagogiczne, przedszkola i szkoły podstawowe. Mimo iż cele szczegółowe praktyk i zadania studentów w poszczególnych typach instytucji będą różniły się między sobą, ogólne założenia, jakie przyświecają niniejszemu Programowi, są wspólne dla wszystkich szczebli i ogniw organizacyjnych edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Uzasadnione jest to przez zintegrowane pojmowanie tego etapu edukacji. Integracja w kontekście edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej rozumiana jest w wielu aspektach organizacji procesu wychowania i nauczania, przygotowaniu i zadaniach pedagogów, wreszcie charakterystyki oddziaływań, jakim podlegają dzieci w tym wieku, a jakie mają wpływ na ich rozwój osobowościowy, intelektualny i fizyczny⁸.

Integracja w nauczaniu zarówno na poziomie przedszkolnym, jak i szkolnym oznacza łączenie treści i metod z zakresów różnych

⁸ M. Łobocki, *ABC wychowania*, Lublin 2003; E. Misiorna, *Integracja w edukacji wczesnoszkolnej*, Poznań 1999; *Integracja w pracy z dziećmi w edukacji wczesnoszkolnej*, red. H. Sowińska, Poznań 1996.

przedmiotów szkolnych wokół bazowego zagadnienia, tematu kluczowego.

1. W tym zakresie praktyki będą miały na celu przygotowanie studentów do takiego budowania zajęć i konstruowania procesu dydaktycznego w przedszkolu oraz na etapie edukacji wczesnoszkolnej, aby przekazywana dzieciom wiedza miała charakter holistyczny oraz aby kształcić u nich wszechstronne umiejętności, przygotowujące ich do pokonania kolejnych progów edukacyjnych i podjęcia edukacji na poszczególnych etapach kształcenia.

Równie istotnym celem praktyk jest uświadomienie studentom, że współczesna edukacja to z założenia nie tylko nowoczesne nauczanie, ale przede wszystkim budowanie u uczniów, już tych najmłodszych, umiejętności samodzielnego, efektywnego uczenia się. W nowoczesnym społeczeństwie informacyjnym uczenie się ma charakter ciągły, ustawiczny – w formie zinstytucjonalizowanej rozpoczyna się na etapie edukacji przedszkolnej, a następnie proces ten trwa, w różnych formułach i z różną intensywnością, przez całe życie człowieka. Stąd tak istotną umiejętnością jest samodzielne pozyskiwanie, krytyczna analiza i przetwarzanie informacji o różnej proweniencji. Kompetencje te, na poziomie adekwatnym do poziomu rozwoju dziecka, należy kształtować już na wczesnych etapach edukacji.

2. Studenci w czasie praktyk powinni nabyć i zweryfikować swoje umiejętności w zakresie rozbudzania i rozwijania zainteresowań dzieci, kształcenia u nich nawyku samodzielnego pozyskiwania wiedzy z różnych źródeł, w tym źródeł

internetowych, odróżniania informacji prawdziwych od fałszywych, treści pożytecznych od niebezpiecznych, na poziomie dostosowanym do ich wieku i predyspozycji intelektualnych.

Zintegrowany charakter na tym poziomie edukacji ma nie tylko nauczanie, ale także wychowanie. Na rozwój osobowości dziecka, jak również jego pojęć, postaw etycznych i moralnych ma wpływ w równej mierze szkoła, dom rodzinny (światopogląd rodziców/opiekunów, model rodziny i jej sytuacja ekonomiczna), jak i środowisko, w którym wzrasta (najbliższe otoczenie sąsiedzkie, rówieśnicy, z jakimi przebywa poza szkołą). Zatem powodzenie zabiegów wychowawczych zależy od skutecznego i skoordynowanego współdziałania najważniejszych ogniw procesu wychowawczego – nauczycieli i rodziców/opiekunów. Jeśli u dziecka występują dodatkowo dysfunkcje psychofizyczne, współdziałanie to objąć musi odpowiednią instytucję specjalistyczną, np. poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Tymczasem badania kwestionariuszowe wśród nauczycieli-opiekunów praktyk wykazały, że ich zdaniem praktyki pedagogiczne w najmniejszym stopniu umożliwiają studentom właśnie rozwijanie umiejętności z zakresu prowadzenia pracy wychowawczej. Także studenci, w tych samych badaniach, wskazywali na pierwszym miejscu kompetencje wychowawcze jako te, które w większym stopniu powinny być kształcone i doskonalone w toku praktyk zawodowych⁹. Działania wychowawcze nauczycieli wydają się mieć szczególne znaczenie właśnie na etapie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, kiedy to dzieci uczą się dopiero przyjmowania ról społecznych, skuteczne-

⁹ M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

go funkcjonowania i pracy w grupie rówieśniczej, poznają dopiero wartości i postawy związane z etycznym i wartościowym udziałem w życiu społecznym.

3. Praktyki mają w tym obszarze na celu zweryfikowanie w praktyce i doskonalenie w realiach przyszłego środowiska zawodowego kompetencji kluczowych dla nauczyciela-wychowawcy: umiejętności efektywnego komunikowania się na poziomie dostosowanym do wieku i etapu rozwojowego dzieci, kompetencji mediacyjnych i umiejętności organizowania pracy grupy oraz rozwiązywania konfliktów, jakie mogą się w takich okolicznościach pojawić, kształcenia u nich asertywności i budowania pozytywnej (adekwatnej) samooceny¹⁰, wreszcie zdolności do przekazywania dzieciom wartościowych zasad etycznych i moralnych.

Specyfiką studiów na specjalnościach objętych projektem (wychowanie przedszkolne i terapia pedagogiczna) jest konieczność przygotowania absolwentów do pracy nie tylko z dziećmi, ale także z ich rodzicami i opiekunami jako najważniejszymi współuczestnikami procesu wychowawczego.

4. Efektem udziału w programie praktyk powinno być wykształcenie u studentów umiejętności budowania relacji i organizowania współdziałania z rodzicami swoich wycho-

¹⁰ Przyjęcie takiego założenia w Programie Praktyk Pedagogicznych jest odpowiedzią na postulaty formułowane przez samych studentów uczestniczących w badaniach przeprowadzanych na potrzeby projektu. 92,2% studentów stwierdziło, że praktyki pedagogiczne powinny w większym stopniu kształcić u przyszłych nauczycieli kompetencje społeczne, 93,4% wyraziło ten sam pogląd w kontekście kształcenia kompetencji komunikacyjnych. M. Desperak, M. Stanios, J. Stompolska, op.cit.

wanków oraz współpracy z instytucjami wspierającymi działalność oświatową szkół, w tym przede wszystkim z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi.

Integracja musi odnosić się także do wszechstronnego przygotowania merytorycznego i metodologicznego pedagogów odpowiedzialnych za edukację dzieci w tym newralgicznym dla ich rozwoju okresie (3–9 lat). Nauczyciel-wychowawca edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej posiadać musi wszechstronną i szeroką wiedzę z zakresu pedagogiki, psychologii, socjologii, etyki, profilaktyki zdrowia. Co więcej – wiedzę tę powinien efektywnie wykorzystywać w praktycznych działaniach podejmowanych w przedszkolu, szkole czy poradni. Tymczasem w świetle badań przeprowadzonych na potrzeby projektu studenci najslabiej oceniają u siebie właśnie te umiejętności, które dotyczą wykorzystywania wiedzy teoretycznej zdobytej na studiach w realnej pracy z dziećmi i rodzicami w czasie praktyk. Aż 22% badanych studentów stwierdziło, że ich umiejętności w tym zakresie są rozwinięte słabo lub bardzo słabo¹¹.

5. Praktyki w tym kontekście, poprzez przyłożenie wagi do aktywnych działań samodzielnych lub asystenckich studentów w pracy z dziećmi (pod bezpośrednią kontrolą opiekuna i tylko tam, gdzie pozwalają na to umiejętności i uprawnienia studenta oraz uregulowania wewnętrzne placówki), mają umożliwić studentom praktyczną weryfikację ich kwalifi-

¹¹ Warto zwrócić uwagę (na co wskazują też autorki cytowanego raportu), że sytuacja ta nie musi wynikać bezpośrednio z wadliwości systemu praktyk zawodowych na specjalnościach nauczycielskich, ale może mieć swoje źródła w niedopasowaniu treści nauczania przekazywanych w toku zajęć akademickich do wymogów pracy w zawodzie nauczyciela. M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

kacji do podejmowania skutecznych, efektywnych, kompetentnych i odpowiedzialnych działań dotyczących różnych sfer funkcjonowania ich podopiecznych: intelektualnej, fizycznej, psychicznej, moralnej.

Zmiany następujące w ostatnich latach w organizacji i programach nauczania, ale przede wszystkim transformacje dotyczące współczesnego społeczeństwa informacyjnego oraz implikowany tym nowy katalog kompetencji, umiejętności uznawanych za kluczowe dla skutecznego funkcjonowania w nim wymusiły zredefiniowanie zadań szkoły, a co za tym idzie – zmianę podejścia do sposobu i zakresu przygotowania zawodowego nauczycieli oraz pedagogów. Zatem także założenia praktyk pedagogicznych muszą zostać sformułowane na nowo, z uwzględnieniem zmian, jakie zaszły w społeczeństwach europejskich i systemach oświaty, szczególnie w ostatniej dekadzie. Z tych pobudek wynika uwzględnienie i wyraźne zaakcentowanie w programie praktyk w WSA zagadnień omówionych poniżej.

6. Zapoznanie studentów ze zmianami programowymi i nową podstawą programową nauczania przedszkolnego i wczesnoszkolnego.

Reforma realizowana w zakresie programów nauczania szkolnictwa ogólnego wszystkich szczebli od 2009 roku oraz reforma w zakresie organizacji edukacji przedszkolnej realizowana od 2004 roku zakłada gruntowne przeorganizowanie treści, metod i celów edukacji, począwszy od wychowania przedszkolnego. Już sam ustawodawca nakłada na nauczyciela wychowania przedszkolnego i kształcenia wczesnoszkolnego obowiązek znajomości podstaw programowych na

obu szczeblach edukacji¹². Warto jednak zwrócić uwagę, że znajomość podstawy programowej jest koniecznością nie tylko w toku codziennej pracy nauczycielskiej w oparciu o wybrany lub obowiązujący w danej placówce program nauczania, ale także podczas tworzenia autorskiego programu nauczania/wychowania. W toku praktyk pedagogicznych w zagadnienia związane z organizacją edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej oraz różnymi aspektami praktycznego wdrażania innowacji pedagogicznych czy też tworzenia zarysów autorskich programów nauczania powinien studenta wprowadzić opiekun praktyk. Zarówno w przedszkolu, jak i w szkole podstawowej problemom tym należy poświęcić minimum dwie godziny z puli praktyk.

7. Przygotowanie studenta do pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych jest zarówno dziecko przejawiające określone problemy edukacyjne, wychowawcze, emocjonalne, borykające się z dysfunkcją psychofizyczną, jak również wychowanek wybitnie zdolny, obdarzony wysoką lub bardzo wysoką inteligencją czy też wyjątkowym talentem w określonej dziedzinie. Wyzwaniem oświaty jest dla każdego z tych uczniów zorganizować proces nauczania i wychowania w ten sposób, aby możliwie najlepiej odpowiadał jego indywidualnym potrzebom i predyspozycjom. W celu przygotowania w toku praktyk pedagogicznych studentów do realizowania w przyszłości założeń zindywidualizowanego nauczania konieczne jest podjęcie działań w dwóch kierunkach.

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 15 stycznia 2009 roku, nr 4, poz. 17, zał. nr 1 i nr 2).

- Przygotowanie studentów do przeprowadzania rzetelnej i kompetentnej diagnozy przedszkolnej.

Reforma programowa wprowadza obowiązek przeprowadzenia wobec każdego dziecka, w roku poprzedzającym rozpoczęcie przez niego nauki w szkole podstawowej, diagnozy przygotowania szkolnego. Jest to jednak tylko finalny efekt prowadzonej ustawicznie, wobec wszystkich dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym, diagnozy pedagogicznej. Ma ona na celu jak najwcześniejsze zdiagnozowanie wszelkiego rodzaju dysfunkcji psychofizycznych dziecka oraz zaradzenie pojawiającym się u niektórych dzieci problemom w nauce, trudnościom wychowawczym, zaburzeniom emocjonalnym lub dysfunkcjom w relacjach społecznych. Równie istotnym celem obserwacji i badań pedagogicznych jest diagnoza specjalnych talentów i wybitnych uzdolnień przejawianych przez dzieci, aby te wyjątkowe predyspozycje móc jak najwcześniej u nich rozwijać i pielęgnować. Praktyki, szczególnie w przypadku studentów specjalizacji: terapia pedagogiczna, przygotować muszą przyszłych pedagogów do prowadzenia systematycznej obserwacji wychowanków, analizy indywidualnych przypadków i na podstawie tych działań indywidualizowania procesu nauczania oraz podejmowania konkretnych działań terapeutyczno-kompensacyjnych.

- Przygotowanie studentów do tworzenia zarysów autorskich programów nauczania.

Tendencją europejską, a co za tym idzie dążeniami realizowanymi przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w toku wdrażanych reform, jest zwiększenie autonomii szkół w kreowaniu procesu kształce-

nia¹³. Stąd częścią przygotowania zawodowego nauczycieli musi być zapoznanie ich z zasadami tworzenia autorskich programów wychowawczych, edukacyjno-terapeutycznych dla uczniów niepełnosprawnych lub niedostosowanych społecznie, programów nauczania dla wybitnie zdolnych, programów dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się¹⁴. Kształtowanie czynnej i zaangażowanej, a przede wszystkim refleksyjnej postawy nauczyciela wobec organizowanego przez niego procesu nauczania i wychowywania właśnie poprzez tworzenie przez niego własnych programów (w przypadku praktyk jedynie ich zarysów) powinno być cennym walorem przygotowania zawodowego pedagogów¹⁵. W toku praktyk powinno to być połączone z kształtowaniem u nich umiejętności prowadzenia obserwacji i diagnozy pedagogicznej. Zatem częścią praktyk zawodowych realizowanych przez studentów Wyższej Szkoły Administracji oraz warunkiem ich pozytywnego zaliczenia będzie stworzenie zarysu/koncepcji edukacyjnego programu autorskiego (odnoszącego się do konkretnego obszaru działań oświatowych) w oparciu o przeprowadzoną w trakcie praktyk diagnozę pedagogiczną i analizę przypadku wybranego ucznia przedszkola i szkoły podstawowej¹⁶.

¹³ *Co warto wiedzieć o kierunkach zmian w edukacji, aby skutecznie realizować projekty z Europejskiego Funduszu Społecznego*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2010. Patrz też: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 15 stycznia 2009 roku, nr 4, poz. 17).

¹⁴ *Co warto wiedzieć o kierunkach zmian w edukacji...*, op.cit.

¹⁵ O wartości programów autorskich pisała K.. Chałas, *Szanse kreowania tożsamości nauczyciela w reformującej się szkole* [w:] *Myśl pedologiczna i edukacja ustawiczna nauczycieli*, red. A. Jaworska, S. Zalewska, Warszawa 2006.

¹⁶ Na celowość takich działań wskazują również autorki cytowanego już opracowania *Raport zawierający wnioski...*, pisząc, że przygotowywania autorskich programów „pozwała przeorganizować proces dydaktyczny, czyniąc go mniej autorytarnym, nakierowanym podmiotowo

8. Zapoznanie studenta z założeniami edukacji regionalnej z elementami międzykulturowości, edukacji wolnej od uprzedzeń i stereotypów.

Kształtowanie u dzieci poczucia tożsamości narodowej i regionalnej, znajomości historii swojego regionu, jego tradycji i specyficznych zwyczajów nabiera szczególnej wagi w okresie globalizacji i uniformizacji modelu funkcjonowania nowoczesnych społeczeństw. Przy tym postępująca integracja państw w ramach Unii Europejskiej, zwiększająca się mobilność ludności, otwartość rynków pracy i zdynamizowana migracja ludności, przede wszystkim w ramach kontynentu europejskiego, stawiają przed systemami edukacyjnymi nowe zadanie: przygotowania dzieci do skutecznego funkcjonowania w multikulturowym społeczeństwie, bez zatracania własnej tożsamości narodowej i kulturowej. W tym kontekście istotnym (a na tym poziomie kształcenia nawet istotniejszym) zagadnieniem jest kształcenie w nich postaw otwartości, tolerancji, ciekawości innych krajów, kultur, religii, ale też przywiązania do rodzimych tradycji i szacunku dla narodowej historii¹⁷. Szczególnie dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym podatne są na bezrefleksyjne powtarzanie opinii (często rasistowskich, ksenofobicznych, megalomańskich) zasłyszanych od dorosłych¹⁸. Tym ważniejszym zadaniem nauczyciela-wychowawcy jest reagowanie na wszelkie przejawy dyskryminacji i uprzedzeń, jakie pojawiają się wśród dzieci i uczniów. Równie konsekwentnie walczyć należy z pojawiającymi się

na ucznia, jego potrzeby, możliwości i zainteresowania. M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

¹⁷ *Narodowy Plan Działań na Rzecz Dzieci 2004–2012 „Polska dla dzieci”*, Warszawa 2004.

¹⁸ K. Ośka, *Czarna Marysia, czyli rasizm w przedszkolu*, www.wychowanieprzedszkolne.pl/czarna-marysia-czyli-rasizm-w-przedszkolu [data dostępu: 12.12.2010].

w relacjach pomiędzy dziećmi uprzedzeniami wynikającymi z różnic płci, rasy, czy z niepełnosprawności. Uwzględnienie tej problematyki w Programie implikowane jest omówionymi powyżej przemianami społecznymi i cywilizacyjnymi mającymi miejsce współcześnie, ale jest również odpowiedzią na postulaty studentów zwerbalizowane w czasie jednego z seminariów studenckich zorganizowanych w ramach projektu¹⁹. Uznali oni konieczność uwzględnienia w kształceniu przedszkolnym i wczesnoszkolnym zagadnień wielokulturowości za jedno z wyzwań nowoczesnej edukacji.

Zagadnienia związane z otwartością, międzykulturowością i zwalczaniem stereotypów w nauczaniu przedszkolnym i wczesnoszkolnym powinny stać się docelowo częścią zajęć teoretycznych w ramach programu specjalizacji nauczycielskiej realizowanego przez uczelnię. W pierwszym roku realizacji Programu Praktyk Pedagogicznych zagadnienia te omówione zostaną w toku zorganizowanych dla studentów przed rozpoczęciem praktyk warsztatów w bloku *Zawód nauczyciel – świadomy wybór* oraz w przygotowanym w ramach projektu poradniku pt. *Nowoczesna szkoła w Unii Europejskiej*.

9. Wdrożenie studenta do stosowania w nauczaniu i wychowaniu nowoczesnych technologii oraz realizacji w pracy z dziećmi założeń programów profilaktyki zagrożeń internetowych.

Posługiwanie się nowoczesnymi technologiami informatyczno-komunikacyjnymi (ICT) jest współcześnie niezbędną kompetencją za-

¹⁹ M. Zhyltsova, *Sprawozdanie z seminarium studenckiego z dnia 11.01.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej*.

równy nauczyciela, jak i jego wychowanka. W przypadku nauczania przedszkolnego i wczesnoszkolnego priorytetem musi być przede wszystkim przeciwdziałanie zagrożeniom związanym z użytkowaniem komputera i Internetu przez dzieci. Zagadnienia związane z zastosowaniem w nauczaniu ICT oraz profilaktyką zagrożeń internetowych również powinny stać się docelowo częścią zajęć teoretycznych w ramach programu specjalizacji nauczycielskiej realizowanego przez uczelnię. W pierwszym roku realizacji Programu Praktyk Pedagogicznych zagadnienia te omówione zostaną podczas zorganizowanych dla studentów przed rozpoczęciem praktyk warsztatów w bloku *Kreatywny nauczyciel* oraz w poradnikach przygotowanych dla studentów: *Wychowawca – kreatywny nauczyciel* oraz *Dobre praktyki – scenariusze lekcji*. W trakcie praktyk studenci powinni zarówno wykazać się umiejętnością projektowania zajęć edukacyjnych dla dzieci przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii, jak i przeprowadzać fragmenty zajęć z zakresu profilaktyki zagrożeń internetowych.

10. Przygotowanie do ewaluacji efektów działań dydaktycznych i wychowawczych oraz autoewaluacji pracy nauczyciela.

Konieczność kształtowania u studentów, już na etapie praktyk nauczycielskich, kompetencji związanych z monitorowaniem i analizowaniem rezultatów swojej pracy i będących ich pośrednim odzwierciedleniem postępów uczniów implikowane jest kilkoma czynnikami. Przede wszystkim jest to warunek konieczny właściwego i adekwatnego do potrzeb (swoich i uczniów) planowania działań doskonalących przez nauczyciela. Pozwala prowadzić stałe i ustawiczne działania w kierunku podnoszenia jakości nauczania, eliminowania popełnianych

błędów dydaktycznych i wychowawczych oraz warunkuje rozwój zawodowy i osobowościowy nauczyciela. Stąd praktyki powinny przygotowywać studentów do tworzenia własnych kryteriów i zasad autoewaluacji, zapoznawać ich z technikami i metodami pozyskiwania informacji, które pozwolą im ocenić swoje działania zawodowe, a następnie adekwatnie do tej oceny modyfikować je²⁰. W niniejszym Programie Praktyk Pedagogicznych wyrazem przygotowania studenta do prowadzenia samooceny wyników działań zawodowych jest przygotowanie specjalnych narzędzi do autoewaluacji pracy praktykanta w czasie zajęć w przedszkolach, szkołach i poradniach psychologiczno-pedagogicznych (patrz: załącznik nr 4 oraz załącznik nr 6). Metody i techniki samooceny pracy nauczyciela oraz pomiaru pedagogicznego efektów nauczania powinny być również przedmiotem pracy ze studentem prowadzonej przez opiekuna praktyk.

11. Wykształcenie u studenta zrozumienia dla idei kształcenia ustawicznego i nawyku doskonalenia zawodowego w toku całej kariery nauczycielskiej.

W zawodzie nauczyciela warunkiem skutecznego wypełniania zadań dydaktycznych i wychowawczych jest systematyczne uzupełnianie, aktualizowanie swojej wiedzy oraz ustawiczne doskonalenie kompetencji pedagogicznych dokonywane w kontekście autoewaluacji swojej pracy i efektów nauczania. Świadomość tego oraz nawyk realizowania indywidualnego programu doskonalenia zawodowego powinny być

²⁰ Potrzeba podejmowania w czasie praktyk zawodowych takiej problematyki wskazana jest wśród wniosków z badań przeprowadzonych wśród studentów i opiekunów praktyk na potrzeby projektu. 93,1% studentów odpowiedziało twierdząco na pytanie: „Czy praktyki pedagogiczne powinny bardziej sprzyjać nabywaniu umiejętności analizowania własnej pracy i jej efektów?”. M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

kształcone u studentów już w czasie studiów. Stąd konieczność zapoznania ich w trakcie praktyk zarówno z systemem wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli (zobligowanie ich do udziału w szkoleniach organizowanych przez radę pedagogiczną i spotkaniach zespołów przedmiotowych), jak i instytucjami pozaszkolnymi wspierającymi doskonalenie zawodowe nauczycieli (nałożenie na studentów obowiązku wizyty w ośrodku metodycznym). Zagadnienia związane z doskonaleniem i awansem nauczycielskim powinny stać się docelowo częścią zajęć teoretycznych w ramach programu specjalizacji nauczycielskiej realizowanego przez uczelnię. W pierwszym roku realizacji Programu Praktyk Pedagogicznych zagadnienia te omówione zostaną w toku zorganizowanych dla studentów przed rozpoczęciem praktyk warsztatów w bloku *Zawód nauczyciel – świadomy wybór* oraz w przygotowanym dla studentów poradniku pt. *Nowoczesna szkoła w Unii Europejskiej*.

12. Nabycie przez studenta świadomości wymogów i trendów panujących na edukacyjnym rynku pracy oraz konieczności elastycznego i mobilnego podejścia do planowania własnej kariery zawodowej.

Branża usług edukacyjnych w ostatnich latach ulega dynamicznym przeobrażeniom. Chociaż możliwości zatrudnienia w publicznym szkolnictwie oraz publicznych przedszkolach kurczą się²¹, jednocześnie

²¹ Kurczy się przede wszystkim liczba placówek publicznych w tym sektorze. Ogólny wzrost liczby oddziałów przedszkolnych w skali kraju wynika głównie z otwierania dużej liczby zespołów przedszkolnych i punktów wychowania przedszkolnego. Uzasadnione jest to rosnącą liczbą dzieci w wieku przedszkolnym – w 2009 roku liczba dzieci w wieku 3–5 lat wzrosła w stosunku do roku poprzedniego o 24 300 (za: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009–2010*, GUS, Warszawa 2010, s. 51). W efekcie przyszli pedagodzy i wychowawcy powinni w czasie praktyk wykształcić u siebie świadomość, że sektor oświaty publicznej będzie jedynie jedną z możliwych opcji poszukiwania zatrudnienia w branży edukacji.

pojawiają się nowe perspektywy zatrudnienia dla pedagogów i nauczycieli w niepublicznych instytucjach wychowawczo-opiekuńczych, instytucjach kształcenia ustawicznego, sektorze nauczycieli i wychowawców domowych, trenerów czy wreszcie teletutorów (nauczyciel w systemie zdalnym)²². Studenci powinni zatem wykształcić w sobie elastyczność i mobilność zawodową, która pozwoli im poszukiwać pracy w wielu sektorach usług edukacyjnych, nie tylko w Polsce, ale i zagranicą. Jest to tym bardziej istotne, że uczestnicy seminariów studenckich będących częścią projektu *Przez praktykę do wiedzy* wyraźnie artykułowali swoje obawy dotyczące perspektyw zatrudnienia w zawodzie nauczyciela i pedagoga²³. Wydaje się, że ich pesymizm i obawy co do możliwości odniesienia sukcesu na rynku pracy wynikają z małej orientacji i braku wiedzy na temat możliwości realizowania kariery zawodowej na szerokim rynku usług edukacyjnych. Stąd zagadnienia związane z elastycznością i mobilnością zawodową nauczycieli oraz charakterystyką i trendami panującymi na edukacyjnym rynku pracy powinny stać się docelowo częścią zajęć teoretycznych w ramach programu specjalizacji nauczycielskiej realizowanego przez uczelnię. W pierwszym roku realizacji Programu Praktyk Pedagogicznych problematyka ta omówiona zostanie w toku zorganizowanych dla studentów przed rozpoczęciem praktyk warsztatów w bloku *Zawód nauczyciel – świadomy wybór*.

13. Wyposażenie studenta w umiejętność radzenia sobie ze stresem i przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu, rozwiązy-

²² A. Smolarz, *Zawody przyszłości*, www.ekonomicznie.pl/strefa.php?strefa=licealisy&art=51 [data dostępu: 05.12.2010]; P. Zadura-Lichota, *Świat pracy w perspektywie najbliższych 10 lat*, www.rynekpracy.pl/artukul.php/wpis.151 [data dostępu: 23.12.2010].

²³ M. Zhyltsova, *Sprawozdanie z seminarium studenckiego z dnia 11.01.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej*.

wania sytuacji konfliktowych w relacjach z wychowankami, jak i w środowisku pracy.

Praca nauczyciela nierozłącznie wiąże się z ryzykiem narażenia na krótkotrwały i długotrwały stres, a co za tym idzie rozwojem na tym tle chorób, także psychicznych. Większe niż w innych zawodach jest też ryzyko wystąpienia u nauczyciela syndromu wypalenia zawodowego²⁴. Zatem przygotowanie studentów do radzenia sobie w sytuacjach stresogennych, wykształcenie u nich postaw asertywnych, przekazanie im wiedzy o metodach walki z wypaleniem zawodowym powinno być elementem programu nauczania w ramach specjalizacji nauczycielskiej²⁵. W pierwszym roku realizacji Programu Praktyk Pedagogicznych zagadnienia te omówione zostaną w toku zorganizowanych dla studentów przed rozpoczęciem praktyk warsztatów w bloku *Nauczyciel – psycholog*.

Ocena zakresu wdrażania opisanych założeń w toku zajęć prowadzonych przez studentów w czasie praktyk powinna być częścią ewaluacji i oceny praktyk pedagogicznych.

²⁴ J. Fengler, *Pomaganie mężczyznom: wypalenie w pracy zawodowej*, Gdańsk 2001; R. Kretschmann, *Stres w zawodzie nauczyciela*, Gdańsk 2003; H. Sęk, *Wypalenie zawodowe: przyczyny i zapobieganie*, Warszawa 2004.

²⁵ Zainteresowanie tą tematyką, pomijaną w programach studiów pedagogicznych, wyrazili również studenci podczas seminariów, na które powoływano się wielokrotnie w niniejszym Programie. M. Zhyltsova, *Sprawozdanie z II seminarium studenckiego z dnia 25.01.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej*.

2. Cele szczegółowe praktyk i zadania praktykanta w odniesieniu do poszczególnych typów placówek oświatowych

Każdy student jest zobowiązany odbyć praktyki zawodowe kolejno w trzech typach placówek: poradni psychologiczno-pedagogicznej, przedszkolu, szkole podstawowej (w klasach I–III). Program Praktyk dotyczy uczestników studiów licencjackich, którzy mimo wybrania specjalności, pozostają wciąż dopiero na początku swojej ścieżki zawodowej, nie dysponują specjalistycznym przygotowaniem ani kwalifikacjami wystarczającymi do samodzielnego realizowania wszystkich zadań, szczególnie w zakresie diagnozy i terapii pedagogicznej²⁶. Praktyki w ich przypadku mają na celu również ułatwienie im rozpoznania własnych predyspozycji do wyboru konkretnej specjalności w ramach podjętych w przyszłości studiów magisterskich. Dlatego też nie jest konieczne rozgraniczenie celów praktyk (ani ich wymiaru godzinowego) w stosunku do specjalizacji: pedagogika wczes-

²⁶ Tezę tę potwierdzają wyniki badania fokusowego przeprowadzonego na potrzeby projektu. Szczególnie opiekunowie praktyk w poradniach psychologiczno-pedagogicznych wskazywali na bardzo niski poziom wiedzy studentów studiów licencjackich oraz brak formalnych kwalifikacji i uprawnień do udziału w większości zajęć terapeutycznych. Dlatego w tym przypadku studenci w czasie praktyk powinni raczej poznawać ogólne zasady funkcjonowania i zadania tego typu instytucji, aby łatwiej określić własne zainteresowania profesjonalne, a tym samym podjąć dojrzałą decyzję co do ścieżki dalszego kształcenia zawodowego. Podobnie opiekunowie praktyk w przedszkolach i szkołach podstawowych sygnalizowali problem słabego przygotowania teoretycznego studentów studiów I stopnia lub studentów studiów II stopnia, którzy licencjat zdobywali na kierunkach niepedagogicznych. *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa I)*, moderacja: dr A. Gajdzica, s. 9, 13–14; *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa II)*, moderacja: dr A. Gajdzica, s. 9–13.

snoszkołna z wychowaniem przedszkolnym oraz pedagogika wczesnoszkolna z terapią pedagogiczną.

Zwiększono natomiast (w stosunku do obecnie obowiązujących programów praktyk i formułowanych w nich celów²⁷) zakres zadań praktykanta dotyczących poznawania przez niego szeroko pojętego środowiska pracy nauczyciela. Wymagania edukacji otwartej, permanentnej, integrującej wpływy wszystkich środowisk, w jakich funkcjonuje człowiek, uniemożliwiają ograniczanie przygotowania zawodowego pedagogów do realizowania przez nich zadań wychowawczych wyłącznie w ramach przeprowadzanych w klasie zajęć lekcyjnych czy dni aktywności. Zatem błędne byłoby akcentowanie celów i zadań praktykanta dotyczących wyłącznie współprowadzenia i samodzielnego prowadzenia przez niego zajęć przedszkolnych czy szkolnych. Postulatem zgłaszanym także przez nauczycieli i opiekunów praktyk biorących udział w badaniu fokusowym przeprowadzonym na potrzeby projektu było znaczące zwiększenie zakresu zadań praktykanta (i poświęconego temu czasu w puli godzinowej praktyk) dotyczących zapoznania się z pracą poszczególnych jednostek wchodzących w skład placówki oświatowej (biblioteką, świetlicą, pedagogiem szkolnym), obserwacji form pracy organów szkoły, takich jak: rada pedagogiczna, rada rodziców, nawiązywania i prowadzenia współpracy z instytucjami wspierającymi nauczycieli (ośrodki metodyczne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne), wdrożenia się w zasady dokumentowania własnej dzia-

²⁷ Wnioski na podstawie: Gajdzica A., Gancarz A., Hruzda A., Mincznowska A., op.cit., s. 6–8.

łalności oświatowej²⁸. Także odpowiedzi udzielane przez studentów w kwestionariuszach przygotowanych na potrzeby projektu pokrywały się z postulatami nauczycieli i dyrektorów wypowiedzianych się w czasie sesji fokusowych. Aż 93,2% studentów uważa, że praktyki pedagogiczne powinny w większym stopniu sprzyjać poznawaniu realiów pracy nauczyciela i pedagoga w różnych typach placówek oświatowych²⁹. Wnioski z przytoczonych powyżej badań i analiz implikowały szerokie ujęcie w Programie zadań praktykanta związanych właśnie z kształceniem u niego umiejętności sprawnego i skutecznego poruszania się w świecie zawodowym nauczycieli oraz w szkole jako środowisku pracy.

Cele praktyk oraz zadania wszystkich praktykantów na poszczególnych etapach praktyk można zatem określić w następujący sposób:

Poradnia psychologiczno-pedagogiczna:

1. Zapoznanie się ze specyfiką działalności i zadaniami placówki. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:
 - Zapoznanie się ze statutem i ofertą programów oraz terapii realizowanych w danej placówce;

²⁸ Biorący udział w badaniu opiekunowie praktyk zgodnie twierdzili, że w powszechnej opinii studentów mających po raz pierwszy kontakt z realiami pracy nauczyciela, ich obowiązki zawodowe ograniczają się do przeprowadzenia 18 godzin lekcyjnych w tygodniu roboczym. Adeptci zawodu nauczycielskiego często nie mają żadnej wiedzy na temat obowiązków nauczycieli wynikających z Karty Nauczyciela, a dotyczących prowadzenia działalności pozalekcyjnej, aktywności z zakresu doskonalenia zawodowego, zasad dokumentowania swoich działań, budowania relacji z rodzicami uczniów, zatem zdaniem opiekunów praktyki w większym stopniu powinny zaznajamiać studenta właśnie z tymi zadaniami nauczyciela i wychowawcy, które wykraczają poza ramy regulaminowych 18 godzin dydaktycznych pracy. *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa II)...*, op.cit., s. 11-12, 28-30.

²⁹ M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

- Przygotowanie krótkiej charakterystyki profilu działalności placówki i grupy docelowej uczniów oraz rodziców, z jakimi instytucja ta współpracuje.
2. Zapoznanie się z wymaganiami pracy i zadaniami poszczególnych specjalistów zatrudnionych w danej placówce – rozpoznanie na tej podstawie własnych zainteresowań zawodowych. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:
- Obserwacja wybranych fragmentów badań i terapii realizowanych przez poszczególnych specjalistów zatrudnionych w placówce;
 - Uczestnictwo w przygotowaniu materiałów na potrzeby zajęć terapeutycznych;
 - Przeprowadzenie rozmów z poszczególnymi specjalistami na temat wymagań ich specjalizacji, ścieżki kształcenia zawodowego, koniecznych predyspozycji osobowościowych do wypełniania tego rodzaju pracy;
 - Stworzenie krótkiej charakterystyki pracy wybranego specjalisty, uwzględniającej także własne predyspozycje do pełnienia analogicznej roli zawodowej oraz obszary, w jakich praktykant podjąć musi działania samodoskonalące (posługując się schematem zawartym w załączniku nr 4 – *Karta samooceny praktyki w poradni psychologiczno-pedagogicznej*).
3. Przygotowanie do prowadzenia (w przyszłości) samodzielnych zajęć z zakresu badania i terapii pedagogicznej. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:

- Obserwacja fragmentów zajęć prowadzonych przez opiekuna praktyk oraz ich późniejsza, wspólna z opiekunem, analiza;
 - Opracowanie konspektów fragmentów zajęć terapeutycznych;
 - Udział w zajęciach organizowanych przez specjalistów poradni w szkołach dla nauczycieli, uczniów i rodziców;
 - Przygotowanie i przeprowadzenie, pod kierunkiem opiekuna, wybranych fragmentów zajęć psychoedukacyjnych oraz ich późniejsza, wspólna z opiekunem analiza.
4. Przygotowanie do współpracy z poradnią psychologiczno-pedagogiczną przyszłego nauczyciela i wychowawcy. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:
- Zdobycie informacji na temat zasad współpracy specjalistów poradni z placówkami oświatowymi;
 - Przygotowanie do prowadzenia w przedszkolu i szkole działań z zakresu diagnozy pedagogicznej (rozpoznanie okoliczności, w których ucznia kieruje się do poradni, zasady postępowania wobec uczniów posiadających orzeczenia z poradni psychologiczno-pedagogicznej).

Przedszkole i szkoła podstawowa:

1. Zapoznanie studenta z zasadami funkcjonowania przedszkola i szkoły podstawowej, celami edukacyjnymi i najważniejszą dokumentacją placówki. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:

- Lektura statutów placówek, ich programów wychowawczych, profilaktycznych, wewnętrznych systemów oceniania, planów wynikowych;
 - Uzyskanie informacji na temat zasad prowadzenia nadzoru pedagogicznego – wewnętrznego i zewnętrznego.
2. Zapoznanie studenta ze sposobami realizacji w danej placówce jej celów edukacyjnych, wychowawczych i opiekuńczych. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:
- Obserwacja pracy podstawowych jednostek funkcjonujących w ramach placówki oświatowej: pedagoga, świetlicy, biblioteki;
 - Udział w zebraniach rady pedagogicznej, zespołów przedmiotowych, obserwacja pracy komitetu rodzicielskiego.
3. Przygotowanie studenta do prowadzenia dokumentacji własnej działalności oświatowej. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:
- Zapoznanie się z zasadami wypełniania dzienników szkolnych, kart ocen, kart obserwacji;
 - Jeśli w placówce funkcjonuje elektroniczny system frekwencji – nabycie praktycznych umiejętności w zakresie użytkowania tego systemu komputerowego;
 - Uzyskanie informacji na temat innych formalnych zagadnień dotyczących dokumentowania działań dydaktycznych i wychowawczych (tworzenie planów wyni-

kowych, dokumentacja konieczna do awansu nauczycielskiego).

4. Poznanie przez praktykanta zasad budowania relacji i współpracy wychowawców z rodzicami. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:
 - obserwacja kontaktów wychowawcy klasy z rodzicami;
 - udział w zebraniach z rodzicami i organizowanych dla nich w szkole prelekcjach i szkoleniach.
5. Przygotowanie praktykanta do prowadzenia samodzielnych zajęć edukacyjno-wychowawczych. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:
 - Obserwacja zajęć prowadzonych przez opiekuna praktyk oraz innych nauczycieli i wychowawców;
 - Przygotowywanie konspektów do fragmentów zajęć, a następnie ich realizacja pod kontrolą opiekuna;
 - Przygotowywanie materiałów i pomocy dydaktycznych na potrzeby prowadzonych i współprowadzonych zajęć;
 - Samodzielne przeprowadzenie jednego całego dnia aktywności pod koniec praktyk w danej placówce;
 - Systematyczna analiza (wspólnie z opiekunem praktyk) zarówno zajęć hospitowanych, asystowanych, jak i samodzielnie prowadzonych.
6. Przygotowanie studenta do prowadzenia obserwacji pedagogicznej i przeprowadzania w przyszłości diagnozy pedagogicznej. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:

- Uzyskanie informacji od opiekuna praktyk na temat zasad prowadzenia i dokumentowania obserwacji pedagogicznych w jego placówce;
 - Asystowanie nauczycielom w przeprowadzaniu diagnozy przedszkolnej, omawianie zagadnień związanych z praktyczną realizacją tej części obowiązków wychowawcy;
 - Współdziałanie w obserwacjach prowadzonych przez opiekuna praktyk;
 - Dokonanie analizy przypadku wybranego ucznia, sporządzenie pisemnego raportu z przeprowadzonych badań.
7. Zapoznanie studenta z zasadami konstruowania indywidualnych programów nauczania i zajęć kompensacyjno-wyrównawczych na podstawie wyników obserwacji pedagogicznej. W tym zakresie do obowiązków praktykanta należy:
- Uzyskanie informacji na temat uregulowań prawnych dotyczących wyboru przez nauczyciela programu nauczania oraz tworzenia autorskich programów nauczania i wychowania, jak również wdrażania innowacji pedagogicznych;
 - Zapoznanie się z podstawami programowymi nauczania przedszkolnego i wczesnoszkolnego oraz zmianami, jakie nastąpiły na tych szczeblach edukacji w wyniku przeprowadzanych w ostatnich latach reform oświatowych;
 - Sformułowanie zarysu/koncepcji autorskiego programu zajęć kompensacyjno-wyrównawczych dla wybranego

ucznia na podstawie przeprowadzonej uprzednio analizy przypadku.

Zakres realizacji poszczególnych celów szczegółowych oraz wywiązywania się praktykanta z nałożonych na niego zadań powinny być przedmiotem ewaluacji bieżącej prowadzonej przez opiekuna praktyk w czasie cyklicznych spotkań z praktykantem odbywanych w celu analizy dokonywanych przez niego postępów oraz ewaluacji końcowej przeprowadzanej po zakończeniu programu praktyk w formie wypełnianej karty oceny i samooceny pracy praktykanta (załączniki nr 4–7).

3. Wymiar czasowy praktyk

Wymiar czasowy praktyk zawodowych dla studentów pedagogiki Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej obejmuje 180 godzin realizowanych w trzech typach placówek: poradni psychologiczno-pedagogicznej, przedszkolu i szkole podstawowej (klasy I–III). Wymiar obowiązkowych praktyk w poszczególnych typach placówek jest różny dla studentów dwóch specjalności biorących udział w projekcie.

Studenci pedagogiki wczesnoszkolnej z terapią pedagogiczną zobligowani są do odbycia:

- 20 godzin praktyk w poradni psychologiczno-pedagogicznej;
- 80 godzin praktyk w przedszkolu;
- 80 godzin praktyk w szkole podstawowej (klasy I–III).

Studenci pedagogiki wczesnoszkolnej z wychowaniem przedszkolnym zobligowani są do odbycia:

- 20 godzin praktyk w poradni psychologiczno-pedagogicznej lub opcjonalnie 10 godzin praktyk w poradni oraz 10 godzin praktyk dodatkowo w szkole bądź przedszkolu, polegających na współpracy z pedagogiem zatrudnionym w tej placówce;
- 80 godzin praktyk w przedszkolu;
- 80 godzin praktyk w szkole podstawowej (klasy I–III).

Korekty rozdziału puli godzin przeznaczonych na praktyki w poszczególnych typach placówek w stosunku do podziału przewi-

dzianego w projekcie dokonano po zapoznaniu się z wynikami przeprowadzonej analizy istniejących programów praktyk pedagogicznych³⁰ oraz badań fokusowych z udziałem dyrektorów placówek oświatowych i nauczycieli-opiekunów tego typu praktyk³¹. Wnioski ze wspomnianych badań i analiz wyraźnie wskazywały na konieczność zmniejszenia liczby godzin zajęć, jakie studenci zobowiązani są odbyć w poradniach, ze względu na ich zbyt słabe jeszcze na tym etapie kształcenia przygotowanie merytoryczne oraz brak uprawnień do uczestnictwa w większości zajęć prowadzonych w poradniach. Ten sam argument – zbyt niskiego jeszcze poziomu specjalistycznej wiedzy studentów studiów licencjackich – uzasadnia brak różnicowania wymiaru praktyk dla studentów dwóch specjalności, którzy są uczestnikami programu.

Zgodnie z sugestiami formułowanymi przez opiekunów praktyk w czasie badania fokusowego dokonano szczegółowego podziału godzin, jakie powinny być przeznaczone na poszczególne formy aktywności praktykanta³². Stosunkowo drobiazgowy rozdział czasu przeznaczonego na poszczególne aktywności studentów w czasie praktyk jest też implikowany próbą przeciwdziałania problemowi, jaki ujawniły badania kwestionariuszowe przeprowadzone wśród studen-

³⁰ A. Gajdzica, A. Gancarz, A. Hruzda, A. Minczanowska, op.cit.

³¹ *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa I)...*, op.cit., s. 13, 15; *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa II)...*, op.cit., s. 21.

³² Badani nauczyciele wskazywali na konieczność określenia w możliwie szczegółowy sposób zarówno zadań praktykanta, jak i czasu, który powinien być tym zadaniom poświęcony. Ułatwia to w znaczącym stopniu pracę opiekuna, który dysponuje jasnymi wytycznymi co do form realizacji założeń programu praktyk w macierzystej uczelni studenta. Upraszcza to również bieżący monitoring przebiegu praktyk i ich końcową ewaluację. *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa II)...*, op.cit. s. 10–11, 28–30.

tów. Duża część z nich w ogóle nie brała udziału w niektórych formach aktywności zawodowej nauczycieli: 21,7% studentów zadeklarowało, że w czasie praktyk nie mieli możliwości udziału w wydarzeniach z życia szkoły, 1,2% w ogóle nie prowadziło zajęć z dziećmi, lub ich części, 4,7% praktykantów nie wykonywało żadnych działań asystenckich w toku lekcji prowadzonej przez opiekuna, 5,2% nie odbywało hospitacji zajęć opiekuna lub innych nauczycieli/pedagogów zatrudnionych w placówce³³.

Zaproponowany w Programie podział puli godzin przeznaczonych na poszczególne formy aktywności praktykanta może być korygowany w niewielkim stopniu (+/- dwie godziny w ramach poszczególnych kategorii działań) w sytuacjach wymuszonych przez *imponderabilia* wynikające ze sposobu funkcjonowania danej placówki (plan lekcji, realizowane aktualnie zadania, nieprzewidziane wydarzenia wpływające na pracę szkoły/przedszkola).

Sugeruje się następujący podział godzin przeznaczonych na poszczególne formy działań praktykanta w czasie praktyk:

1. Poradnie:

- 5 godzin przeznaczonych na zapoznanie się z funkcjonowaniem placówki, przepisami i regulaminami w niej obowiązującymi, ofertą, zadaniami, metodami realizacji zadań diagnostycznych i terapeutycznych;
- 15 godzin na współpracę z poszczególnymi specjalistami (rozmowy na temat specyfiki ich pracy, obserwacja fragmentów prowadzonych przez nich badań i terapii,

³³ M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

udział w przygotowywaniu materiałów i pomocy do prowadzonych w poradni zajęć, przygotowanie do prowadzenia diagnozy pedagogicznej w szkole).

W przypadku studentów pedagogiki wczesnoszkolnej z wychowaniem przedszkolnym, którzy zdecydują się na odbycie w poradni tylko 10 godzin praktyk, pozostałe godziny z puli powinny zostać poświęcone na wyłączną współpracę studenta z pedagogiem szkolnym lub przedszkolnym w placówce, w której będą odbywane kolejne etapy praktyk.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że poradnia psychologiczno-pedagogiczna musi być pierwszą placówką, w jakiej odbywają praktyki uczestnicy programu.

2. Przedszkola:

- 10 godzin przeznaczonych na zapoznanie się z dokumentacją szkoły i pracą wszystkich funkcjonujących w niej jednostek (także udział w radach pedagogicznych i zebraniach z rodzicami);
- 5 godzin przeznaczonych na uzyskanie informacji na temat instytucji wspierających doskonalenie zawodowe nauczycieli (wizyta w lokalnym ośrodku doskonalenia nauczycieli, spotkanie z metodykiem odpowiedniego przedmiotu);
- 20 godzin na hospitację i analizę zajęć prowadzonych przez opiekuna praktyk i innych pracowników danej placówki;

- 15 godzin na prowadzenie, przy wsparciu nauczyciela, własnych badań pedagogicznych w celu sporządzenia analizy przypadku wybranego ucznia;
- 30 godzin na współprowadzenie i samodzielne prowadzenie zajęć dydaktyczno-wychowawczych (zarówno w ramach pracy z dziećmi w przedszkolu, jak i w ramach wycieczek edukacyjnych i zajęć dodatkowych), w tym:
 - 10 godzin asystentury w zajęciach prowadzonych przez opiekuna praktyk;
 - 10 godzin samodzielnie prowadzonych zajęć dydaktyczno-wychowawczych;
 - 10 godzin rozdysponowanych przez opiekuna praktyk między asystenturę a samodzielne działania studenta, w zależności od indywidualnych umiejętności praktykanta.

3. Szkoły podstawowe (klasy I–III):

- 10 godzin przeznaczonych na zapoznanie się z dokumentacją szkoły i pracą wszystkich funkcjonujących w niej jednostek (także udział w radach pedagogicznych i zebraniach z rodzicami);
- 5 godzin przeznaczonych na uzyskanie informacji na temat instytucji wspierających doskonalenie zawodowe nauczycieli (wizyta w lokalnym ośrodku doskonalenia nauczycieli, spotkanie z metodykiem odpowiedniego przedmiotu);

- 20 godzin na hospitację i analizę zajęć prowadzonych przez opiekuna praktyk i innych pracowników danej placówki;
- 35 godzin na współprowadzenie i samodzielne prowadzenie zajęć dydaktyczno-wychowawczych (zarówno w ramach zajęć szkolnych, jak i pozaszkolnych), w tym:
 - 10 godzin asystentury w lekcjach prowadzonych przez opiekuna praktyk;
 - 10 godzin samodzielnie prowadzonych zajęć dydaktyczno-wychowawczych;
 - 15 godzin rozdysponowanych przez opiekuna praktyk między asystenturę a samodzielne działania studenta, w zależności od indywidualnych umiejętności praktykanta.
- 10 godzin na współprowadzenie i prowadzenie indywidualnych zajęć z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych (wskazanie ucznia, z którym będzie pracować praktykant, powinno zależeć od możliwości w tym zakresie placówki, w której odbywane są praktyki, oraz decyzji nauczyciela-opiekuna).

Sugeruje się, aby zarówno godziny przeznaczone na obserwację, jak i asystowanie czy samodzielne prowadzenie zajęć przez praktykanta odnosiły się nie tylko do zajęć lekcyjnych, ale obejmowały również inne formy pracy nauczyciela i wychowawcy (wycieczki szkolne, zajęcia świetlicowe, lekcje biblioteczne, zajęcia wyrównawcze dla uczniów z trudnościami w nauce, pozalekcyjne zajęcia tematycz-

ne). Zgodnie z rekomendacjami nauczycieli-opiekunów praktyk (omówionymi w rozdziale pt.: *Cele szczegółowe praktyk i zadania praktykanta w odniesieniu do poszczególnych typów placówek oświatowych*) wdroży to studentów do wykonywania zadań zawodowych nie tylko w ramach planowych godzin lekcyjnych i zapozna z szerokim wachlarzem obowiązków nauczycielskich.

Szczegółowy podział puli godzin praktyk z uwzględnieniem poszczególnych rodzajów aktywności i zadań studentów znajduje się w *Vademecum praktyk studenckich* załączonym do niniejszego Programu (załącznik nr 8).

4. Zadania uczelni prowadzącej praktyki – Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej

Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej, jako organizator praktyk pedagogicznych oraz instytucja realizująca projekt *Przez praktykę do wiedzy*, odpowiada za sposób wdrożenia Programu Praktyk oraz ewaluację jego efektów.

Przeprowadzone na potrzeby projektu analizy i badania jednoznacznie wskazały (choć nie były to zarzuty kierowane bezpośrednio pod adresem uczelni bielskiej), że w zgodnej opinii opiekunów i uczestników praktyk rola uczelni zbyt często ogranicza się do prowadzenia czysto administracyjnego nadzoru nad praktykami, nie udzielając przy tym studentom żadnego wsparcia metodycznego, a często w ogóle nie zawierając umów z instytucjami, w których studenci odbywają praktyki. Przekłada się to na szereg negatywnych zjawisk, sygnalizowanych przez uczestników badania fokusowego i respondentów badań kwestionariuszowych (studentów i nauczycieli-opiekunów)³⁴:

- Studenci-uczestnicy praktyk informacje na temat programu, zasad realizacji i oceny praktyk czerpią z wielu źródeł (aż 54,4% wiadomości na ten temat uzyskuje od innych studen-

³⁴ M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.; *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa I)...*, op.cit., s. 5–7; *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa II)...*, op.cit., s. 6–10; M. Zhylytsova, *Sprawozdanie z I seminarium studenckiego z dn. 11.01.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej*.

tów, a 40,8% ze strony internetowej uczelni), ale w niewystarczającym stopniu otrzymują je ze strony osoby do tego powołanej i najlepiej przygotowanej, jaką jest uczelniany opiekun praktyk. Zaledwie 10,6% studentów wdrożono zasady realizowania praktyk w czasie specjalnie zorganizowanego w tym celu spotkania informacyjnego³⁵. Sytuacja taka skutkuje częstokroć nieprawidłowościami formalnymi w dokumentacji i ocenie praktyk, nieporozumieniami związanymi brakiem rzetelnych informacji na temat przebiegu zajęć w szkołach, praw i obowiązków poszczególnych uczestników programu praktyk itp.;

- Studenci podejmują praktyki o charakterze zupełnie nieformalnym, w przypadkowych instytucjach, które skłonne są przyjąć praktykanta bez podpisanej umowy o współpracy z uczelnią. Łączy się to z dużo mniejszą motywacją studentów do rzetelnej realizacji praktyk, porzucaniem przez nich praktyk, lekceważeniem ich;
- Studenci mają trudności ze znalezieniem opiekuna, który jest skłonny podjąć się opieki nad studentem nieodpłatnie, bez podpisanego kontraktu z uczelnią. Opiekunowie praktyk wyraźnie artykułują fakt, że pobieranie wynagrodzenia za opiekę nad praktykantem na podstawie formalnego kontraktu z uczelnią zwiększyłoby ich zaangażowanie w zadania wynikające z tego tytułu oraz pozwoliło traktować opie-

³⁵ M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

kę nad praktykantem jako część działań z zakresu doskonalenia i awansu zawodowego;

- Zdani tylko na siebie w poszukiwaniu miejsca odbywania praktyk studenci decydują się na ich podjęcie w okresach przerw w zajęciach akademickich, czyli w czerwcu i wrześniu. Jak zgodnie przyznają przebadani opiekunowie praktyk, są to najmniej korzystne terminy przeprowadzania praktyk. We wrześniu grupy terapeutyczne, oddziały przedszkolne i szkolne są dopiero tworzone, organizowane, zajęcia nie odbywają się w normalnym, regularnym trybie, zatem wartość udziału studenta w takich zajęciach jest również niska. Z kolei w czerwcu dzieci szykują się do wakacji, wiele z nich nie uczestniczy już w zajęciach, zatem także ta pora organizacji praktyk bardzo obniża ich efektywność.

Biorąc pod uwagę powyższe czynniki, obowiązki uczelni realizującej Program Praktyk Pedagogicznych określa się w następujący sposób:

1. Uczelnia ma obowiązek nawiązać współpracę (poprzez podpisanie umowy bądź kontraktu) z instytucjami, w jakich studenci odbywać będą praktyki zawodowe. Umowa taka, będąca wynikiem każdorazowych bilateralnych ustaleń z daną placówką, powinna zawierać zakres zadań realizowanych przez praktykanta w placówce i zakres obowiązków placówki wobec praktykanta;
2. Uczelnia zawiera osobną umowę/kontrakt z każdym z opiekunów praktyk. Dokument ten powinien wyraźnie formuło-

wać zakres obowiązków opiekuna praktyk wobec studenta – uczestnika programu. Wynagrodzenie opiekuna praktyk musi pozostać uznaniową kwestią uczelni, zaleca się jednak wyznaczenie konkretnej stawki za pracę opiekuna czy też zaoferowanie nauczycielom współpracującym z uczelnią innej formy pozafinansowego wsparcia w postaci na przykład udziału w warsztatach metodycznych, szkoleniach samodoskonalących czy wyposażenie ich w podręczniki lub poradniki metodyczne³⁶;

3. Uczelnia wyznacza koordynatora praktyk, którego obowiązkiem jest:
 - Koordynacja współpracy pomiędzy uczelnią, placówkami przyjmującymi studentów, opiekunami praktyk i praktykantami;
 - Zorganizowanie spotkań informacyjnych przed rozpoczęciem praktyk zarówno dla studentów biorących w nich udział, jak i nauczycieli-opiekunów zaangażowanych do realizacji programu;
 - Organizacja systematycznych i zaplanowanych konsultacji, w czasie których studenci zgłaszać mogą swoje pro-

³⁶ Uczelnia organizująca praktyki powinna rozważyć wprowadzenie innych form pozafinansowego wsparcia nauczycieli-opiekunów praktyk, z jakimi nawiązuje współpracę. Badania przeprowadzone na potrzeby projektu wyraźnie wskazały, że wagę równą niemal pieniężnej gratyfikacji za pełnienie roli opiekuna praktyk miałyby udostępnienie nauczycielom dostępu do for internetowych dotyczących problematyki praktyk studenckich, zaopatrzenie ich w poradniki i podręczniki metodyczne, umożliwienie im udziału w konferencjach, kursach i szkoleniach metodycznych. M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

blemy związane z praktykami, uzyskiwać porady czy wskazówki organizacyjne, ale też metodyczne;

- Wyznaczanie pracowników dydaktycznych uczelni, którzy odbywać będą hospitacje zajęć współprowadzonych oraz prowadzonych przez studentów w placówkach oświatowych – hospitacje te powinny być zapowiedziane, omówione i poświadczane przez osoby hospitujące;
 - Zorganizowanie zespołów (składających się ze studentów oraz pracowników dydaktycznych uczelni), w których omówione zostaną rezultaty praktyk, doświadczenia uczestników oraz dokonana zostanie szczegółowa ewaluacja programu;
 - Zapoznanie się z dokumentacją praktyk odbytych przez studenta oraz na tej podstawie zaliczenie odbycia praktyk, ocena łączna praktyk powinna wynikać z częściowych ocen uzyskanych przez studenta w trakcie trzech etapów programu, wystawionych przez opiekunów praktyk.
4. Uczelnia ma prawo w celach administracyjnych i formalnych zobligować studentów do przedstawienia przed rozpoczęciem praktyk dokumentów niewymienionych w niniejszym Programie i do poświadczenia ich odbycia.

Warunkiem i gwarancją skuteczności innowacyjnego Programu Praktyk Pedagogicznych jest również reorganizacja i modernizacja modułu teoretycznego przygotowania studentów w ramach specjalizacji nauczycielskiej. Konieczne jest wzbogacenie tradycyjnego programu

kształcenia nauczycieli o treści kluczowe dla przygotowania nauczycieli nowoczesnej, otwartej, wielokulturowej szkoły XXI wieku. Sami studenci również w skierowanych do nich kwestionariuszach oraz podczas zorganizowanych z ich udziałem seminariów postulowali zwiększenie wymiaru godzin przeznaczanych na uczelni na przygotowanie przyszłych nauczycieli do praktycznych zadań związanych z pracą w szkole i przedszkolu (zatem większe zaakcentowanie w programach zajęć konieczności kształcenia nie tylko wiedzy teoretycznej, ale także praktycznych umiejętności dydaktycznych i pedagogicznych)³⁷. W pierwszym roku realizacji Programu Praktyk Pedagogicznych treści te zawarte zostaną w trzech blokach warsztatów zorganizowanych dla studentów przed przystąpieniem do odbywania praktyk oraz w trzech poradnikach, jakie zostaną im nieodpłatnie przekazane.

- *Kreatywny nauczyciel* – w ramach tego bloku szkoleniowego studenci zapoznani zostaną z zasadami efektywnego organizowania i kierowania zespołem uczniowskim, poznają techniki skutecznej autoprezentacji i budowania autorytetu u podopiecznych. Przybliżone zostaną im techniki nauczania angażujące nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne. Treści te rozszerzone zostaną w poradniku pt.: *Dobre praktyki: scenariusze lekcji*, prezentującym praktyczne rozwiązania i gotowe zastosowania wspomnianych technik w procesie nauczania.

³⁷ M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.; M. Zhyltsova, *Sprawozdanie z II seminarium studenckiego z dn. 25.01.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej*.

- *Nauczyciel-psycholog* to blok warsztatowy, którego tematyka koncentruje się wokół zagadnień psychospołecznego funkcjonowania ucznia, przeciwdziałania agresji w szkole, radzenia sobie przez nauczyciela w sytuacjach konfliktowych i warunkach pracy w sytuacji permanentnego stresu. Omówione zostaną zasady pracy z uczniami wykazującymi oznaki nadpobudliwości psychoruchowej. Tematyka ta znajdzie swoje odzwierciedlenie także w poradniku pt.: *Wychowawca – kreatywny nauczyciel*.
- *Zawód nauczyciel – świadomy wybór* to blok szkoleniowy, który dotyczyć będzie zagadnień związanych z funkcjonowaniem nowoczesnej szkoły i rolą nauczyciela we współczesnym systemie edukacji. Przybliżone zostaną założenia edukacji europejskiej, wielokulturowej, zwalczającej uprzedzenia i stereotypy we wszystkich dziedzinach funkcjonowania społeczeństwa. Wymienione zagadnienia, a także praktyczne wskazówki dotyczące awansu nauczycielskiego, programów doskonalenia zawodowego nauczycieli, również tych międzynarodowych, znajdują się w poradniku pt.: *Nowoczesna szkoła w Unii Europejskiej*.

Wobec często deklarowanego w czasie badań focusowych braku świadomości samych nauczycieli-opiekunów co do założeń programowych, celów i treści obowiązującej studentów w programie praktyk³⁸ istotne jest zorganizowanie szkoleń także dla tej grupy uczestników

³⁸ *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa I)...*, op.cit., s. 5–6; *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa II)...*, op.cit., s. 10, 31–32.

projektu. Aby omówić ujednoczone standardy prowadzenia praktyk, kryteria oceny pracy praktykanta, objaśnić wymaganą przez uczelnię dokumentację, zapoznać z zasadami wdrażania innowacyjnego Programu Praktyk Pedagogicznych w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej, zaleca się przeprowadzenie szkolenia dla wszystkich opiekunów praktyk biorących udział w projekcie.

Wspomniane wyżej warsztaty i szkolenia mają być wzorcem dla modernizowania istniejących programów przygotowania teoretycznego studentów pedagogiki oraz prezentować mają bazę treści i metod, o jakie wzbogacić należy bloki tematyczne poszczególnych przedmiotów wykładanych w ramach wspomnianego kierunku, aby przygotowywał on przyszłych nauczycieli do pracy w nowoczesnej szkole.

5. Zadania opiekuna praktyk

Przed rozpoczęciem praktyk opiekunowie powinni zostać poinformowani o założeniach teoretycznych Programu, zasadach jego wdrażania w placówkach oświatowych, zadaniach, obowiązkach, ale i szansach, jakie wiążą się dla nich z uczestnictwem w projekcie w charakterze opiekuna. Celowi temu służyć powinno przeprowadzenie przez instytucję organizującą praktyki – WSA w Bielsku-Białej – szkolenia wstępnego (wzmiankowanego już w poprzednim rozdziale). Informacje o standardach, formalnych i merytorycznych aspektach sprawowanej nad praktykantem opieki oraz warunkach wypłacanego nauczycielowi wynagrodzenia powinny znaleźć się w kontrakcie podpisywanym pomiędzy nim a WSA, jako organizatorem praktyk.

Skuteczność praktyk pedagogicznych w dużej mierze zależy od relacji, jaka zbudowana zostanie pomiędzy praktykantem a jego opiekunem. To cechy osobowości tego ostatniego – otwartość w dzieleniu się wiedzą i doświadczeniem, umiejętności dydaktyczne, pokora pozwalająca na konstruktywną polemikę co do stosowanych w praktyce zawodowej także przez niego metod i rozwiązań, profesjonalizm i asertywność umożliwiające rzeczową, adekwatną ocenę postępów i wysiłków praktykanta – zdecydować mogą o skuteczności i trwałych efektach odbytych przez studenta praktyk.

Opiekun praktyk, aby optymalnie wywiązywać się z powierzonych mu zadań, ale także po to, aby z opieki nad studentem wynieść korzyści dla własnego rozwoju zawodowego, powinien przyjąć wobec podopiecznego postawę mentorską – jego nadrzędnym zadaniem po-

winno być nie tyle przekazanie, podanie mu własnego sposobu organizacji warsztatu zawodowego, realizacji zadań dydaktycznych i wychowawczych, co wspieranie w poszukiwaniu własnej ścieżki i własnego modelu, wzorca nauczyciela i wychowawcy. Opiekun nie powinien przekonywać studenta do stosowania jego metod wychowawczych, realizowania założeń lekcji według jego recept, ale pomagać praktykantowi w rozwijaniu własnego potencjału, odkrywaniu własnych talentów pedagogicznych, eksplorowaniu własnych zasobów osobowościowych i intelektualnych, aby właśnie w oparciu o taką diagnozę swoich predyspozycji mógł on rozpocząć budowanie indywidualnego stylu pracy z dziećmi i młodzieżą.

Natomiast w warstwie organizacyjnej, merytorycznej i formalnej, w przypadku praktyk w poradni psychologiczno-pedagogicznej, zadania opiekuna praktyk obejmują:

- Wprowadzenie praktykanta w praktyczne aspekty działalności instytucji – udostępnienie najważniejszej dokumentacji placówki, regulaminów, realizowanych programów, przedstawienie praktykanta pracownikom i specjalistom poradni;
- Zapoznanie praktykanta z celami poradni jako placówki oraz najważniejszymi zadaniami, jakie ona realizuje;
- Omówienie najważniejszych problemów, z jakimi borykają się dzieci oraz rodziny, z którymi współpracuje poradnia;
- Umożliwienie obserwacji prowadzonych w poradni badań i terapii (o ile jest to dopuszczalne zasadami i regulacjami odnoszącymi się do poszczególnych zajęć);

- Zaangażowanie praktykanta w przygotowywanie materiałów i pomocy na potrzeby zajęć psychoedukacyjnych;
- Obserwacja i krytyczna analiza konspektów oraz fragmentów zajęć współprowadzonych przez praktykanta;
- Sporządzenie opinii o pracy praktykanta na podstawie schematu zamieszczonego w załączniku nr 5 (*Karta oceny pracy praktykanta w poradni psychologiczno-pedagogicznej*).

Zadania opiekuna praktyk w przedszkolu i szkole podstawowej:

- Wprowadzenie praktykanta w środowisko przedszkolne/szkolne – oprowadzenie go po terenie placówki, przedstawienie członkom grona pedagogicznego, ułatwienie nawiązania pierwszych kontaktów z pracownikami poszczególnych jednostek placówki (pedagogiem, pracownikami biblioteki, sekretariatu);
- Umożliwienie obserwacji działań najważniejszych organów szkoły – wprowadzenie na obrady rady pedagogicznej, zaproszenie do udziału w zebraniu z rodzicami, wprowadzenie do działań zespołów przedmiotowych, nauczycielskich szkoleń wewnętrznych;
- Zapoznanie praktykanta z dokumentacją szkolną, planami lekcji, zasadami uzupełniania dziennika;
- Zaprezentowanie oraz zachęcenie do korzystania z dostępnych w placówce rekwizytów i pomocy dydaktycznych;
- Zapoznanie z podstawą nauczania zarówno w przedszkolu, jak i nauczaniu wczesnoszkolnym, ze zmianami programo-

wymi oraz organizacyjnymi wynikającymi z reform oświaty, realizowanym w placówce programem nauczania;

- Omówienie z praktykantem zasad tworzenia autorskich programów nauczania, autorskich programów wychowawczych i kompensacyjno-wyrównawczych;
- Ułatwienie nawiązania kontaktu z grupą przedszkolną i zespołem klasowym – przedstawienie praktykanta dzieciom, wprowadzenie ich w jego zadania i wyjaśnienie przyczyn i zasad jego obecności na zajęciach;
- Zapoznanie ze specyfiką grupy uczniów, z jakimi praktykant współpracuje w danej placówce – wskazanie ewentualnych problemów, z jakimi borykają się poszczególni uczniowie oraz sposobów indywidualizowania pracy z nimi;
- Przybliżenie studentowi problemów związanych z pracą z dziećmi przekraczającymi poszczególne progi edukacyjne – wdrożenie go do zagadnień pomocy dziecku w przystosowaniu się do funkcjonowania w środowisku przedszkolnym, umożliwienia mu pełnej adaptacji do warunków panujących w szkole, wreszcie przygotowania dziecka do podjęcia nauki na etapie wczesnoszkolnym i szkolnym;
- Wprowadzenie w praktyczne aspekty przeprowadzania obserwacji pedagogicznych oraz diagnozy przedszkolnej;
- Zapoznanie z narzędziami diagnostyki pedagogicznej stosowanymi w danej placówce, wdrożenie do samodzielnych prób prowadzenia badań pedagogicznych, przeprowadzenia analizy przypadku wybranego ucznia oraz sporządzenia na

tej podstawie autorskiego programu działań kompensacyjno-wyrównawczych;

- Umożliwienie obserwacji prowadzonych zajęć – zarówno przez samego opiekuna, jak i innych nauczycieli/ wychowawców zatrudnionych w placówce;
- Obserwacja zajęć prowadzonych i współprowadzonych przez praktykanta;
- Systematyczna analiza wszystkich zajęć prowadzonych i współprowadzonych przez praktykanta, zatwierdzanie przygotowanych przez niego konspektów i ich weryfikacja pod kątem realizacji założonych celów, konstruktywna krytyka zastosowanych metod, technik i strategii dydaktyczno-wychowawczych;
- Zachęcanie studenta do systematycznej autoewaluacji efektów swojej pracy z uczniem;
- Udzielanie wskazówek dotyczących ścieżek rozwoju zawodowego i doskonalenia kompetencji pedagogicznych;
- Monitorowanie i ocena zakresu realizacji celów i założeń teoretycznych Programu Praktyk Pedagogicznych;
- Sporządzenie pisemnej oceny pracy praktykanta według schematu zaproponowanego w Programie (załącznik nr 7 – *Karta oceny pracy praktykanta w przedszkolu/szkole*).

Całość działań opiekuna oraz praktykanta nadzoruje dyrektor placówki, w jakiej odbywają się praktyki. Podpisuje on umowę z uczelnią organizującą praktyki, regulującą zobowiązania poszczegól-

nych stron uczestniczących w programie praktyk. Ułatwia zapoznanie się praktykanta z dokumentacją szkoły, administracyjnym aspektem jej funkcjonowania, formalnymi zagadnieniami związanymi z pracą poszczególnych jednostek. Dyrektor placówki może samodzielnie wprowadzić studenta w zagadnienia związane z zasadami zewnętrznego i wewnętrznego nadzoru pedagogicznego (bo to on odpowiada za wspomniane kwestie w swojej placówce oświatowej) lub zadbać, aby uczynił to opiekun praktyk. Dyrektor placówki oświatowej zatwierdza też harmonogram zajęć, w których uczestniczy praktykant, rozstrzyga w mogących się pojawić sporach, monitoruje formalną prawidłowość odbywających się praktyk.

6. Ewaluacja – dokumentacja praktyk i kryteria oceny pracy praktykanta

Naczelnym założeniem Programu w kwestii dotyczącej ewaluacji pracy praktykanta jest możliwe zniwelowanie jej funkcji czysto administracyjnej, która dominowała do tej pory w mocno zbiurokratyzowanym systemie oceny praktyk, na rzecz wzmocnienia jej funkcji formatywnej i diagnostycznej³⁹. Zapobiec ma to sygnalizowanemu przez opiekunów problemowi traktowania przez studenta oceny i dokumentacji praktyk wyłącznie jako formalności warunkującej uzyskanie zaliczenia praktyk na uczelni⁴⁰.

Oceny pracy praktykanta dokonuje opiekun jego praktyk w danej placówce. Ocena ta powinna mieć charakter opisowy, gdyż informacja zwrotna sformułowana właśnie w tej formie stanowi dla praktykanta największą wartość. Na fakt ten wskazywali również opiekunowie praktyk w czasie przeprowadzonego badania focusowego⁴¹. Drugim istotnym postulatem dotyczącym oceny pracy praktykantów, artykułowanym w czasie badań przez opiekunów, była zmiana kryteriów oceniania, szczególnie w przypadku praktykantów będących studentami studiów I stopnia. W ich przypadku nie można jeszcze mówić o szero-

³⁹ I. Górka, *Ewaluacja w zreformowanej szkole – nowe obszary i techniki oceniania*, http://www.wychowawca.pl/miesiecznik_nowy/2005/02-2005/09.htm [data dostępu: 27.12.2010]; M. Graczyk, *Ewaluacja w świetle literatury*, www.spoleczna.edu.lap.pl/.../ewaluacja%20w%20swietle%20literatury.doc [data dostępu: 27.12.2010].

⁴⁰ *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa I)...*, op.cit. 18–20; *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa II)...*, op.cit., s. 8, 14–16.

⁴¹ *Ibidem*.

kiej wiedzy specjalistycznej i w pełni wykształconych kompetencjach zawodowych. Zatem ocenie podlegać powinno przede wszystkim zaangażowanie studenta w działania wychowawcze oraz jego kompetencje społeczne, które zdaniem nauczycieli, psychologów i opiekunów praktyk czasem w większym stopniu przesądzają o sukcesie zawodowym pedagoga niż jego przygotowanie merytoryczne⁴² (co nie jest równoznaczne z deprecjonowaniem wiedzy teoretycznej, oznacza jedynie, że zdolność przełożenia tej wiedzy na praktykę pracy z dziećmi i młodzieżą uwarunkowana jest odpowiednimi cechami osobowości i właściwościami charakteru).

Jak to już w niniejszym programie było sygnalizowane, praktyki pełnią tu przede wszystkim funkcję informacyjną, diagnostyczną, orientacyjną przed dokonaniem wyboru kierunku dalszej ścieżki zawodowej i edukacyjnej. Aby ocena pracy praktykanta mogła zostać dokonana rzetelnie, obiektywnie i adekwatnie do wymaganych od studenta na tym poziomie kształcenia wiadomości i umiejętności, częścią szkolenia nauczycieli-opiekunów powinno być wprowadzenie ich do programu kształcenia na kierunku pedagogika w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej. Umożliwi im to uzyskanie podstawowej orientacji w ogólnym poziomie wiedzy praktykantów. Dzięki temu przeprowadzone następnie w poradniach, przedszkolach i szkołach zajęcia praktyczne umożliwią adekwatną ocenę sposobu przełożenia przez studenta wiedzy teoretycznej zdobytej na studiach na praktyczne umiejętności konieczne w pracy w konkretnym typie placówki oświatowej. Przy tym, jak to już było wzmiankowane powyżej, ocenie podlegać powinno

⁴² Ibidem.

przede wszystkim zaangażowanie praktykanta w podejmowane działania, sposób budowania przez niego relacji z wychowankiem i grupą, trafność w obserwowaniu i interpretowaniu zachowań dzieci oraz elastyczne wobec nich reagowanie.

Zaleca się zatem dokonanie oceny pracy praktykanta według zaprezentowanych poniżej kryteriów, z uwzględnieniem zakresu jego potencjalnej wiedzy wynikającej z programu studiów, jakich jest uczestnikiem (różne wymagania należy stawiać studentom odbywającym praktyki po I i po II roku studiów). Ewaluacji powinny podlegać następujące obszary działań praktykanta:

1. Kompetencje społeczne praktykanta w zakresie:

- Budowania relacji z grupą i poszczególnymi podopiecznymi, organizowania i kierowania pracą grupy;
- Budowania autorytetu u wychowanków, motywowania ich do podejmowania aktywności w czasie zajęć (dotyczy studentów odbywających praktyki po II roku studiów);
- Formułowania poleceń i porozumiewania się z uczniami na ich poziomie percepcji i umiejętności językowych;
- Okazywania dzieciom empatii, elastycznego reagowania na ich potrzeby;
- Reagowania w sytuacji stresu i konfliktu, rozwiązywania sytuacji konfliktowych pojawiających się między dziećmi;
- Kształcenia u dzieci postawy otwartości wobec wszelkiej odmienności, zwalczania przejawów dyskryminacji, przede wszystkim ze względu na płeć, rasę i religię;

2. Kompetencje merytoryczne praktykanta w zakresie:
 - Wiedzy na temat uwarunkowań psychofizycznych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym;
 - Wiedzy na temat psychospołecznego funkcjonowania dziecka na poszczególnych etapach edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej;
 - Wiedzy na temat narzędzi służących diagnozie pedagogicznej (dotyczy studentów odbywających praktyki po II roku studiów);
 - Rozpoznawania objawów najważniejszych zaburzeń psychofizycznych i emocjonalnych występujących u dzieci oraz projektowania odpowiednich działań wyrównawczych (dotyczy studentów odbywających praktyki po II roku studiów);
 - Wiedzy na temat zasad i celów prowadzenia terapii pedagogicznej;
 - Znajomości założeń programowych i systemu wymagań sformułowanych w reformie oświatowej;
3. Kompetencje dydaktyczne praktykanta (wykazane w czasie praktyk po II roku studiów) w zakresie:
 - Integrowania różnych treści nauczania w celu budowania u dziecka całościowej wiedzy na temat otaczającego go świata;
 - Prawidłowego posługiwania się metodami, technikami i środkami dydaktycznymi w celu realizacji założeń pro-

gramu nauczania w kontekście dzieci w różnym wieku i o różnych możliwościach percepcyjnych i intelektualnych;

- Projektowania modułów zintegrowanego nauczania i ich praktycznego realizowania w czasie zajęć przedszkolnych/szkolnych;
- Kreowania zajęć z dziećmi i dobierania zadań, aby w równym stopniu umożliwić podopiecznym rozwój fizyczny, intelektualny, emocjonalny i społeczny;
- Kształcenia umiejętności korzystania przez dzieci z zasobów internetowych w celu rozwijania zainteresowań i poszerzania wiedzy, ale też wprowadzania do nauczania elementów profilaktyki zagrożeń internetowych;

4. Kompetencje prakseologiczne praktykanta w zakresie:

- Organizacji własnego warsztatu pracy, respektowania norm i zasad regulujących życie placówki, dokumentowania swoich działań dydaktycznych i wychowawczych zgodnie z regułami przyjętymi w placówce;
- Planowania i organizacji zajęć z dziećmi, przygotowania się do nich, sposobu autoprezentacji, sumienności w realizowaniu zadań dydaktycznych i wychowawczych (dotyczy studentów odbywających praktyki po II roku studiów);
- Weryfikacji efektów nauczania i wychowania – tworzenia narzędzi do tego typu diagnozy oraz rzetelnej i obiektywnej oceny postępów dzieci;

- Przestrzegania zasad bezpieczeństwa w aranżowaniu środowiska zabawy i pracy dzieci;
 - Aktywności studenta w zakresie doskonalenia zawodowego i jego zaangażowania w działania doskonalące;
5. Kompetencje techniczne praktykanta (wykazywane w czasie praktyk po II roku studiów) w zakresie:
- Posługiwania się multimedialnymi pomocami dydaktycznymi i grami edukacyjnymi w celu realizacji założeń programu nauczania;
 - Samodzielnego tworzenia multimedialnych pomocy dydaktycznych, adekwatnych do wieku dzieci oraz ich możliwości;
 - Wykorzystania zasobów i możliwości Internetu w procesie nauczania i wychowania;

Usystematyzowanie powyższych kategorii znalazło się w arkuszu oceny pracy praktykanta, jaki wypełnić powinien opiekun praktyk po ich zakończeniu, zamieszczonym w załączniku nr 5 (*Karta oceny pracy praktykanta w poradni psychologiczno-pedagogicznej*) oraz w załączniku nr 7 (*Karty oceny pracy praktykanta w przedszkolu/szkole*). Wypełnienie przez opiekuna wspomnianego arkusza będzie miało charakter ewaluacji podsumowującej i stanowić będzie podstawę do wystawienia końcowej oceny pracy praktykanta w czasie programu.

Ustawicznie w trakcie trwania programu powinna być prowadzona ewaluacja formatywna pracy praktykanta. Na podstawie hospitacji prowadzonych i współprowadzonych przez niego zajęć, w trakcie cyklicznych spotkań poświęconych analizie postępów i efektów pracy

praktykanta opiekun powinien systematycznie udzielać mu obszernej informacji zwrotnej na temat jego atutów jako pedagoga, ale także popełnianych błędów i braków. Jest niezmiernie ważne, aby tego typu informacje student mógł otrzymywać regularnie w toku programu, gdyż tylko wtedy konstruktywne wnioski płynące z formatywnie pojmowanej i rzetelnie prowadzonej ewaluacji będzie on mógł od razu wdrażać w swojej pracy w placówkach oświatowych. Podstawą do bieżącej ewaluacji pracy studenta powinny być arkusze obserwacji (załącznik nr 3 – *Arkusze obserwacji zajęć dla opiekuna praktyk*), jakie mogą służyć opiekunowi za narzędzie oceny codziennej pracy praktykanta (nie zalicza się ich do dokumentacji praktyk, ich wypełnianie nie jest dla opiekuna obowiązkowe, ale opcjonalne, podane kategorie mogą służyć mu jako przykładowe kryteria pomocnicze w analizie postępów studenta).

Częścią procesu przygotowania studenta do wykonywania samodzielnych zadań wychowawczych i dydaktycznych jest także obserwacja oraz analiza pracy nauczycieli i wychowawców (nie tylko własnego opiekuna praktyk) w placówkach, w których odbywa on praktyki. Pomocny w dokonywaniu obserwacji i notowaniu spostrzeżeń, jakie następnie również powinny być omawiane w czasie cyklicznych spotkań z opiekunem, może być arkusz obserwacji (załącznik nr 2 – *Arkusze obserwacji zajęć dla studenta-praktykanta*). Może on być przydatny zarówno w czasie praktyk w poradni, jak i w przedszkolu czy szkole. Sugeruje się, aby arkusz taki student wypełniał w ciągu kolejnych zajęć, w jakich bierze udział danego dnia. Zanotowane uwagi, ewentualne pytania i wątpliwości powinny być szczegółowo omówione z opiekunem, aby wyciągnięte z hospitacji studenta wnioski mógł on następnie

wykorzystywać we własnej samodzielnej pracy w czasie praktyk. Arkusze obserwacji są jedynie narzędziem, nie muszą być włączane do dokumentacji praktyk, chyba że opiekun praktyk, obserwując niewystarczające zaangażowanie studenta lub przejawiane przez niego słabe skłonności do analizy i refleksji pedagogicznej, zobliguje go do wypełniania arkusza w czasie każdej obserwowanej lekcji/dnia aktywności.

Oprócz oceny praktykanta dokonywanej przez opiekuna praktyk równie istotnym elementem ewaluacji Programu Praktyk powinna być samoocena pracy studenta. W przyszłej, samodzielnej działalności oświatowej studentów WSA w Bielsku-Białej to właśnie umiejętność autoewaluacji działań pedagogicznych zdecydować może w dużym stopniu o ich jakości i skuteczności. To samoocena pracy nauczyciela/wychowawcy pozwala mu przecież na eliminowanie z warsztatu dydaktycznego metod nieefektywnych, a doskonalenie tych form pracy, które wiążą się z osiąganiem przez uczniów najlepszych rezultatów⁴³. Wspominano już w niniejszym Programie, że była to również ta kompetencja zawodowa nauczycieli, którą wskazywali sami studenci w badaniach kwestionariuszowych, jakiej doskonalenie powinno być ważnym elementem praktyk zawodowych w szkołach i przedszkolach⁴⁴. Nawyk systematycznego zbierania informacji na temat efektów

⁴³ J. Maciejewska, M. Durda, *Samoocena pracy nauczyciela*, http://scholaris.pl/cms/index.php/news/show_art?id=57L5L43KF3514J567PCMM514&cat_id=254 [data dostępu: 27.12.2010];

J. Gajda, *Autorefleksja jako wyznacznik utrzymania wysokiej jakości pracy zawodowej nauczyciela*, http://konferencja.21.edu.pl/publikacje/8/1/T1_R1_4_GAJDA%20Joanna.pdf [data dostępu: 27.12.2010];

M. Szaruga, *Autoewaluacja w pracy nauczyciela*, www.45minut.pl/kursy/awans-zawodowy/autoewaluacja-pracy-nauczyciela-3.html [data dostępu: 27.12.2010].

⁴⁴ M. Desperak, M. Stanios, J. Stopolska, op.cit.

nauczania i wychowania oraz analizowania własnej pracy w celu ustawicznego doskonalenia warsztatu i planowania rozwoju zawodowego powinien być zatem kształcony u uczestników Programu od samego początku praktyk. W niniejszym Programie służyć temu ma przygotowany arkusz samooceny pracy praktykanta (załącznik nr 4 – *Karta samooceny pracy praktykanta w poradni psychologiczno-pedagogicznej* oraz załącznik nr 6 – *Karta samooceny pracy praktykanta w przedszkolu/szkole*). Wypełniony powinien zostać on po zakończeniu każdego etapu praktyk pedagogicznych. Omówienie poszczególnych zagadnień poruszonych w ankiecie powinno nastąpić w powołanych przez koordynatora praktyk z ramienia WSA w Bielsku-Białej zespołach złożonych z uczestników programu i pracowników dydaktycznych uczelni, w ramach których w trakcie zajęć przeprowadzonych na uczelni już po zakończeniu programu przeprowadzona zostanie szczegółowa analiza rezultatów praktyk i omówione zostaną doświadczenia studentów z pracy z dziećmi (patrz rozdział pt.: *Zadania uczelni prowadzącej praktyki – Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej* niniejszego programu).

Kompletna dokumentacja praktyk, jaką przedstawić powinien praktykant, aby uzyskać zaliczenie programu obejmuje:

- Harmonogram praktyk zatwierdzony przez opiekuna i dyrektora każdej placówki, w jakiej odbywał praktyki (załącznik nr 1);
- Zatwierdzone przez opiekuna konspekty/scenariusze zajęć prowadzonych i współprowadzonych przez praktykanta;

- Opinię opiekuna praktyk o pracy praktykanta w każdej z placówek, w jakiej odbywały się praktyki (załącznik nr 5 i załącznik nr 7);
- Arkusz samooceny pracy praktykanta w każdej z placówek, w jakiej odbywał praktyki (załącznik nr 4 i załącznik nr 6);
- Charakterystykę placówki oraz specyfikę pracy wybranego specjalisty z poradni psychologiczno-pedagogicznej (zawartą w załączniku nr 4);
- Analizę przypadku wybranego ucznia i zarys autorskiego programu wychowawczego lub kompensacyjno-wyrównawczego jako efekt działań w czasie praktyk w przedszkolu i szkole podstawowej.

Wymieniona dokumentacja powinna zostać przedstawiona koordynatorowi praktyk z ramienia WSA w Bielsku-Białej lub pracownikowi dydaktycznemu uczelni upoważnionemu do zaliczenia programu praktyk. Wymagane przez uczelnię dokumenty niewymienione w Programie powinny zostać przez studenta dostarczone do dziekanatu.

Zakończenie

Carl Rogers powiedział: „Wykształconym jest ten człowiek, który nauczył się, jak się uczyć, nauczył się adaptować i zmieniać, który zdał sobie sprawę, że żadna wiedza nie jest pewna, że tylko proces poszukiwania wiedzy daje podstawy pewności”⁴⁵. Ideą przedstawionego Programu Praktyk Pedagogicznych jest przygotowanie wykształconych nauczycieli, którzy właśnie w ten sposób będą pojmować edukację – zarówno w kontekście własnego rozwoju zawodowego, jak i w kontekście misji pedagogicznej wobec młodego pokolenia, jakie przyjdzie im wychowywać. Celowi temu służyć ma zaproponowana zmiana konstrukcji i treści realizowanych w trakcie praktyk pedagogicznych studentów Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej.

W stosunku do realizowanych obecnie programów praktyk postuluje się zatem wprowadzenie kilku znaczących zmian, które przyczynią się w poważnym stopniu do zwiększenia efektywności przygotowania zawodowego przyszłych nauczycieli i wychowawców:

- Zwiększeniu powinna zdecydowanie ulec rola uczelni organizującej praktyki. Jej funkcje nie powinny ograniczać się do administracyjnego nadzoru nad wywiązaniem się formalnym studentów z zajęć obowiązkowych w placówkach oświatowych. Zadaniem tej instytucji powinien być nadzór

⁴⁵ D. Kukla, *Perspektywy (nie tylko zawodowe) młodych w ponowoczesności* [w:] *Młodzi na rynku pracy. Od badań do praktyki*, red. S. M. Kwiatkowski, Z. Sirojć, Warszawa 2006, s. 32.

nad przygotowaniem teoretycznym do realizacji Programu Praktyk zarówno studentów, jak i ich opiekunów, kontrola rzetelnego wdrażania jego założeń w toku zajęć studentów w placówkach oświatowych (które to podstawy teoretyczne powinny być wcześniej uwzględnione i omawiane w programie zajęć specjalizacji nauczycielskiej), wreszcie piecza nad szczegółową, merytoryczną ewaluacją efektów Programu.

- Zwiększeniu ulec powinien zakres zadań realizowanych samodzielnie przez studenta w czasie praktyk. I nie chodzi tu jedynie o zwiększenie wymiaru samodzielnie prowadzonych lekcji, ale przede wszystkim o większe zaangażowanie studenta w pozalekcyjną działalność nauczycieli – organizację kółek zainteresowań, wycieczek edukacyjnych, pracę edukacyjno-opiekuńczą w ramach świetlicy szkolnej, indywidualną pracę dydaktyczną z uczniami wykazującymi specjalne potrzeby edukacyjne.
- Zmianie powinien ulec model nadzoru, jaki sprawuje nad praktykantem opiekun praktyk. Praktykę naśladownictwa metod stosowanych przez opiekuna czy też występujące sporadycznie negatywne zjawiska braku jakiegokolwiek kontroli opiekuna nad pracą studenta zastąpić należy formułą mentoringu, w której opiekun, pozwalając obserwować różne, nie tylko własne, techniki dydaktyczne i wychowawcze, udzielając informacji i wskazówek, wyjaśniając wątpliwości, wytykając błędy, ale i diagnozując najsilniejsze strony studenta, staje się jego przewodnikiem i towarzyszem na dro-

dze do uzyskania przez praktykanta własnej świadomości i dojrzałości pedagogicznej (która przecież jest wynikiem wieloletniego rozwoju i poparta musi być doświadczeniami głębszymi niż kilkutygodniowy program praktyk studenckich). Częścią tak pojętej roli opiekuna jest zastąpienie często szablonowej ogólnej oceny praktykanta oceną opisową, sporządzaną według usystematyzowanych kategorii, pozwalającą studentowi na uzyskanie szczegółowej informacji zwrotnej na temat jego postępów, braków, osiągnięć w trakcie programu praktyk. Warunkiem wdrożenia modelu mentoringu zgodnego z założeniami Programu jest teoretyczne i merytoryczne przygotowanie opiekunów praktyk do realizacji tak pojętych ich zadań, np. w trakcie zorganizowanych specjalnie w tym celu szkoleń. Motywującą funkcję odegrać może także adekwatne wynagradzanie opiekunów za wypełnianie przez nich obowiązków wobec praktykantów. Może ono przybrać formę gratyfikacji finansowej, ale też wsparcia merytorycznego i metodycznego w postaci kursów, szkoleń, konferencji lub poradników czy podręczników metodycznych dla nauczycieli-opiekunów praktyk.

- Jednym z nadrzędnych celów praktyk powinno być przygotowywanie nauczycieli/wychowawców do bycia samodzielnymi kreatorami procesu nauczania – pedagogów potrafiących tworzyć autorskie programy nauczania, umiejących w optymalny sposób indywidualizować pracę z poszczególnym podopiecznym, wykorzystując w tym celu innowacyjne

metody pedagogiczne oraz angażując do warsztatu oświatowego nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne.

- Praktyki powinny przygotowywać pedagogów XXI wieku – sprawnie funkcjonujących w nowoczesnym, wielokulturowym, otwartym społeczeństwie informacyjnym – aby w przyszłości potrafili oni do życia i pracy w takim społeczeństwie wychować młode pokolenie podopiecznych. Studenci, już na etapie praktyk, powinni poznawać możliwości stwarzane edukacji przez międzynarodowe programy wymian, staży, współpracy pomiędzy placówkami oświatowymi, przede wszystkim Unii Europejskiej. Powinni uczyć się otwartości na kontakty w krajowym i międzynarodowym środowisku zawodowym, doceniać znaczenie znajomości języków obcych.
- Powodzenie Programu Praktyk warunkuje również jego rzetelna ewaluacja, bieżąca (prowadzona przez opiekuna praktyk wspólnie ze studentem systematycznie w toku ich trwania) i końcowa (dokonana przez opiekuna, studenta oraz uczelnię organizującą praktyki). Jako narzędzia skutecznej ewaluacji zaproponowano uszczegółowione formularze oceny pracy praktykanta oraz analogicznie skonstruowane arkusze samooceny wyników praktykanta osiągniętych w trakcie poszczególnych etapów programu. Jako że praktyki pedagogiczne nie są celem samym w sobie, ale bardzo istotnym elementem złożonego procesu przygotowania zawodowego przyszłych nauczycieli, ewaluacja i omówienie rezultatów Programu w kontekście każdego studenta po-

winny być kontynuowane na uczelni, także po jego zakończeniu, w zespołach złożonych z uczestników praktyk i pracowników dydaktycznych WSA. Taki sposób dokumentowania i oceny praktyk gwarantuje, że student posiada pogłębioną samoświadomość swoich predyspozycji pedagogicznych i uzyska kompleksową informację na temat swoich zasobów, braków, obszarów, w jakich kontynuować musi wysiłki doskonalące.

Innowacyjny Program Praktyk Pedagogicznych w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej bazuje na bogatym dorobku nauk o wychowaniu i wieloletnich doświadczeniach uczelni kształcących studentów na kierunkach nauczycielskich. Uzupełnia jednak proces przygotowania zawodowego pedagogów o elementy treści i metody niezbędne w kształceniu nauczycieli i wychowawców wyposażonych w kompetencje konieczne dla podjęcia pracy w nowoczesnej szkole odpowiadającej wyzwaniom XXI wieku. Opieka i wsparcie takich właśnie pedagogów zapewnią ich wychowankom nieskrępowany rozwój intelektualny oraz osobowościowy, jak również przygotowują ich do bezpiecznego startu w dorosłe życie.

Załączniki

Załącznik nr 1. Harmonogram praktyk*

Imię i nazwisko praktykanta					
Miejsce odbywania praktyk					
Opiekun praktyk					
Termin odbywania praktyk					
Plan godzinowy realizacji zajęć praktycznych					
L.p.	Data	Klasa/grupa	Prowadzący/a	Tematyka zajęć	Rola praktykanta

*Arkusze należy powielić w takiej liczbie egzemplarzy, aby umożliwić uwzględnienie wszystkich zajęć zrealizowanych przez praktykanta. Oddzielne harmonogramy należy przedstawić dla bloku praktyk realizowanego w każdej placówce.

Załącznik nr 2. Arkusz obserwacji zajęć
(dla studenta-praktykanta)

Imię i nazwisko praktykanta

Data	Temat obserwowanych zajęć, osoba prowadząca	Uwagi (dotyczące sposobu budowania relacji z dzieckiem/uczniem, zastosowanych metod i technik dydaktycznych, wykorzystania pomocy i zabawek edukacyjnych, sposobu przekazywania treści nauczania)

Załącznik nr 3. Arkusz obserwacji zajęć
(dla opiekuna praktyk)*

Imię i nazwisko praktykanta

Obszar działań podejmowanych przez praktykanta	Uwagi	Dotyczy zajęć (data, tematyka)
Zaangażowanie, zapał, chęć podejmowania pracy z dziećmi		
Przygotowanie merytoryczne		
Prowadzenie diagnozy przedszkolnej, obserwacja, badanie pedagogiczne		
Planowanie działań kompensacyjno-terapeutycznych, podejmowanie indywidualnej pracy z dzieckiem/uczniem		

Budowanie relacji z grupą i z poszczególnymi podopiecznymi, umiejętności interpersonalne i społeczne		
Organizowanie środowiska nauki i zabawy (posługiwanie się pomocami dydaktycznymi i zabawkami w celach edukacyjnych)		
Aranżowanie sytuacji edukacyjnych, formułowanie pytań, zadań, problemów do rozwiązania		
Motywowanie dzieci do zabawy i pracy, zachęcanie do aktywności		

* Arkusz przeznaczony jest dla studentów odbywających praktyki po II roku studiów

Załącznik nr 4. Karta samooceny pracy praktykanta
w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Charakterystyka
placówki i specyfiki pracy wybranego specjalisty

Imię i nazwisko praktykanta	
Placówka, gdzie odbywały się praktyki	
Opiekun praktyk	
Termin odbywania praktyk	
Charakterystyka jednostki (profil działalności, grupy docelowe po- dejmowanych działań, zakres realizowanych w placówce progra- mów badawczych i terapeutycznych)	

<p>Charakterystyka działań wybranego specjalisty</p>		
<p>Potencjał praktykanta w działaniach w ramach wybranej specjalności</p>		
<p>Zasoby</p>	<p>Braki</p>	

**Działania doskonalące konieczne w celu podjęcia w przyszłości pracy
w ramach wybranej specjalności**

--

Podpis praktykanta

Podpis opiekuna praktyk

Podpis dyrektora placówki

Miejsce, data

Załącznik nr 5. Karta oceny pracy praktykanta
w poradni psychologiczno-pedagogicznej

Imię i nazwisko praktykanta

Opiekun/opiekunka praktyk

Termin odbywania praktyk

Placówka

Charakter i zakres działań podejmowanych przez praktykanta w poradni psychologiczno-pedagogicznej	
Zaangażowanie praktykanta w zajęcia (sumienność i rzetelność w wykonywaniu obowiązków, udział w przygotowywaniu materiałów i pomocy terapeutycznych, opracowywanie konspektów, zainteresowanie pracą poszczególnych specjalistów zatrudnionych w poradni)	
Umiejętności interpersonalne (sposób budowania kontaktu z uczestnikami pracy terapeutycznej, stosunek do podopiecznych, indywidualne podejście do pacjenta i jego problemu)	

Wykazane w czasie praktyk predyspozycje do pracy w określonej specjalności	
Sugerowane działania doskonalące i doksztalcające	

Podpis opiekuna praktyk.....

Podpis dyrektora placówki.....

Załącznik nr 6. Karta samooceny pracy praktykanta
w przedszkolu i szkole*

Imię i nazwisko praktykanta		
Miejsce, gdzie odbywały się praktyki		
Opiekun praktyk		
Termin odbywania praktyk		
Działania podejmowane przez praktykanta		
	Sukces – sytuacja, przyczyny jej zaistnienia, możliwe działania podjęte przez nauczyciela	Porażka – sytuacja, przyczyny jej zaistnienia, możliwe działania podjęte przez nauczyciela
Działania poznawcze i kształcące		

Działania opiekuńczo- wychowawcze		
Działania diagnostyczno- prognostyczne		

Działania kompensacyjno-usprawniające		

Kwestionariusz autoewaluacji pracy studenta jako nauczyciela i wychowawcy

Czy udział w Programie Praktyk zachęcił, czy zniechęcił mnie do zawodu nauczyciela? Dlaczego?	
W jakim zakresie w czasie zajęć ze studentami udało mi się wdrożyć założenia teoretyczne Programu?	
W jaki sposób oceniałem/łam efekty swojej pracy z uczniami?	
Jakie umiejętności dydaktyczne i wychowawcze udało mi się rozwinąć w czasie praktyk?	
Jakie możliwości poszerzenia swojej wiedzy i doskonalenia warsztatu zawodowego wykorzystałem/łam w czasie praktyk?	
Jakie cechy charakteru i osobowości ułatwiły mi realizację zadań nauczycielskich?	
Jakie umiejętności okazały się najbardziej przydatne w pracy w charakterze nauczyciela i wychowawcy?	
Jakie sytuacje w pracy nauczyciela są dla mnie najbardziej stresujące, jak sobie z nimi radzę?	
Największą trudność w pracy dydaktycznej sprawia mi...	
W jakim obszarze działań pedagogicznych najlepiej się realizuję?	

* Student powinien wypełnić oddzielne arkusze w odniesieniu do praktyk w przedszkolu i szkole.

Załącznik nr 7. Karty oceny pracy praktykanta w przedszkolu/szkole

Imię i nazwisko praktykanta.....

Opiekun/opiekunka praktyk.....

Termin odbywania praktyk.....

Placówka oświatowa.....

Obszar wykazanych przez praktykanta umiejętności po I roku studiów	Ocena punktowa (w skali 1–6)	Ocena opisowa (obejmująca całokształt działań praktykanta w danym obszarze, nie musi odnosić się oddzielnie do każdej wymienionej kategorii)
<p>Kompetencje merytoryczne praktykanta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Znajomość podstawy programowej • Prowadzenie obserwacji pedagogicznej i planowanie na tej podstawie indywidualnej pracy z uczniem • Elastyczne reagowanie wobec różnych zachowań dzieci i formułowanych przez nie potrzeb • Rozwiązywanie problemów w grupie uczniów • Rozpoznawanie najważniejszych objawów zaburzeń psychofizycznych i emocjonalnych występujących u dzieci 		
<p>Kompetencje prakseologiczne praktykanta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dokumentowanie działań dydaktycznych i wychowawczych, respektowanie norm, regulaminów, zasad placówki • Sumienność w wykonywaniu obowiązków, punktualność, kon- 		

<p>sekwencja w realizacji zaplanowanych działań i zadań praktykanta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ewaluacja efektów własnej pracy nauczycielskiej – tworzenie narzędzi diagnozy postępów uczniów, obiektywna ocena pracy dzieci • Aktywność w zakresie doskonalenia zawodowego i zaangażowanie w działania doskonalące 		
<p>Kompetencje społeczne praktykanta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Budowanie autorytetu i relacji z grupą • Komunikowanie się z grupą w sposób uwzględniający jej możliwości intelektualne i językowe • Reagowanie w sytuacji stresu • Nawiązywanie kontaktu z rodzicami uczniów • Budowanie prawidłowych kontaktów wśród kadry pedagogicznej placówki oświatowej • Przeciwdziałanie przejawom dyskryminacji, uprzedzeń i marginalizacji w nauczaniu i relacjach w grupie podopiecznych 		

Podpis opiekuna praktyk.....

Podpis dyrektora placówki.....

Miejsce, data.....

Imię i nazwisko praktykanta.....

Opiekun/opiekunka praktyk.....

Termin odbywania praktyk.....

Placówka oświatowa.....

Obszar wykazanych przez praktykanta umiejętności po II roku studiów	Ocena punktowa (w skali 1–6)	Ocena opisowa (obejmująca całokształt działań praktykanta w danym obszarze, nie musi odnosić się oddzielnie do każdej wymienionej kategorii)
Kompetencje dydaktyczno-wychowawcze praktykanta: <ul style="list-style-type: none">• Stosowanie wiedzy teoretycznej w praktycznej pracy z dziećmi• Znajomość podstawy programowej i realizowanie jej założeń• Dostosowywanie metod dydaktycznych i wychowawczych oraz języka komunikacji do wieku i profilu grupy uczniów• Projektowanie modułów nauczania zintegrowanego• W zrównoważony sposób kreowanie zajęć / dnia aktywności realizującego potrzeby dzieci w zakresie rozwoju fizycznego, intelektualnego, emocjonalnego i społecznego• Prawidłowe posługiwanie się metodami i środkami dydaktycznymi z uwzględnieniem celów nauczania oraz wieku i profilu grupy uczniów• Elastyczne reagowanie wobec różnych zachowań dzieci i formułowanych przez nie potrzeb• Rozwiązywanie problemów w grupie uczniów• Posługiwanie się narzędziami służącymi diagnozie pedagogicznej• Prowadzenie obserwacji pedago-		

<p>gicznej i podejmowanie na tej podstawie indywidualnej pracy z uczniem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozpoznawanie najważniejszych objawów zaburzeń psychofizycznych i emocjonalnych występujących u dzieci • Diagnozowanie specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów i wychowanków oraz projektowanie adekwatnych do nich działań • Wykorzystywanie w nauczaniu multimedialnych pomocy dydaktycznych i gier edukacyjnych • Wykorzystanie zasobów i możliwości Internetu w procesie nauczania i wychowania • Kształcenie umiejętności odpowiedzialnego korzystania przez dzieci z Internetu • Tworzenie koncepcji autorskich programów nauczania i wychowania w kontekście pracy z określoną grupą uczniów 		
<p>Kompetencje prakseologiczne praktykanta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dokumentowanie działań dydaktycznych i wychowawczych, respektowanie norm, regulaminów, zasad placówki • Przygotowanie do zajęć, sumienność w wykonywaniu obowiązków • Ewaluacja efektów własnej pracy nauczycielskiej – tworzenie narzędzi diagnozy postępów uczniów, obiektywna ocena pracy dzieci • Aktywność w zakresie doskonalenia zawodowego i zaangażowanie w działania doskonalące 		

<p>Kompetencje społeczne praktykanta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Budowanie autorytetu i relacji z grupą • Kierowanie pracą zespołu • Komunikowanie się z grupą w sposób uwzględniający jej możliwości intelektualne i językowe • Reagowanie w sytuacji stresu • Rozwiązywanie problemów w grupie uczniów • Nawiązywanie kontaktu z rodzicami uczniów • Budowanie prawidłowych kontaktów wśród kadry pedagogicznej placówki oświatowej • Przeciwdziałanie przejawom dyskryminacji, uprzedzeń i marginalizacji w nauczaniu i relacjach w grupie podopiecznych 		
--	--	--

Podpis opiekuna praktyk.....

Podpis dyrektora placówki.....

Miejsce, data.....

Załącznik nr 8

Vademecum praktyk studenckich

Wykaz puli godzin przeznaczonych na poszczególne aktywności oraz zadań studenta w ramach **praktyk w poradni psychologiczno-pedagogicznej**:

5 godzin przeznaczono na zapoznanie się studenta z zasadami funkcjonowania placówki. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Zapoznanie się ze statutem i ofertą programów oraz terapii realizowanych w danej placówce;
- Przygotowanie krótkiej charakterystyki profilu działalności placówki i grupy docelowej uczniów oraz rodziców, z którymi instytucja ta współpracuje.

15 godzin przeznaczono na współpracę studenta z poszczególnymi specjalistami zatrudnionymi w poradni psychologiczno-pedagogicznej. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Obserwacja wybranych fragmentów badań i terapii realizowanych przez poszczególnych specjalistów zatrudnionych w placówce, w tym opiekuna praktyk, oraz późniejsza analiza obserwowanych fragmentów zajęć;
- Przeprowadzenie rozmów z poszczególnymi specjalistami na temat wymagań ich specjalizacji, ścieżki kształcenia

zawodowego, koniecznych predyspozycji osobowościowych do wypełniania tego rodzaju pracy;

- Stworzenie krótkiej charakterystyki pracy wybranego specjalisty, uwzględniającej także własne predyspozycje do pełnienia analogicznej roli zawodowej oraz obszary, w których praktykant musi podjąć działania samodoskonalące (posługując się schematem zawartym w załączniku nr 4 – *Karta samooceny praktyki w poradni psychologiczno-pedagogicznej*).
- Opracowanie konspektów fragmentów zajęć terapeutycznych;
- Uczestnictwo w przygotowaniu materiałów na potrzeby zajęć terapeutycznych;
- Udział w zajęciach organizowanych przez specjalistów poradni w szkołach dla nauczycieli, uczniów i rodziców;
- Zdobywanie informacji na temat zasad współpracy specjalistów poradni z placówkami oświatowymi;
- Przygotowanie się do prowadzenia w przedszkolu i szkole działań z zakresu diagnozy pedagogicznej (rozpoznanie okoliczności, w których ucznia kieruje się do poradni, zasad postępowania wobec uczniów posiadających orzeczenia z poradni psychologiczno-pedagogicznej);
- Przygotowanie i przeprowadzenie pod kierunkiem opiekuna wybranych fragmentów zajęć psychoedukacyjnych oraz ich późniejsza analiza wraz z opiekunem.

W przypadku studentów pedagogiki wczesnoszkolnej z wychowaniem przedszkolnym, którzy zdecydują się na odbycie w poradni tylko 10 godzin praktyk, pozostałe godziny z puli powinny zostać poświęcone na wyłączną współpracę studenta z pedagogiem szkolnym lub przedszkolnym, w placówce, w której będą odbywane kolejne etapy praktyk.

Wykaz puli godzin przeznaczonych na poszczególne aktywności oraz zadań studenta w ramach **praktyk w przedszkolu**:

10 godzin przeznaczono na zapoznanie się studenta z dokumentacją przedszkola i pracą wszystkich funkcjonujących w tej placówce jednostek. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Lektura statutów placówki, jej programów wychowawczych, profilaktycznych, wewnętrznych systemów oceniających, planów wynikowych;
- Uzyskanie informacji na temat zasad prowadzenia nadzoru pedagogicznego – wewnętrznego i zewnętrznego;
- Obserwacja pracy podstawowych jednostek funkcjonujących w ramach placówki oświatowej: pedagoga, świetlicy, biblioteki;
- Udział w zebraniach rady pedagogicznej, obserwacja pracy komitetu rodzicielskiego;
- Zapoznanie się z zasadami wypełniania dzienników, kart ocen, kart obserwacji;

- Jeśli w placówce funkcjonuje elektroniczny system frekwencji – nabycie praktycznych umiejętności w zakresie użytkowania tego systemu komputerowego;
- Uzyskanie informacji na temat innych formalnych zagadnień dotyczących dokumentowania działań dydaktycznych i wychowawczych (tworzenie planów wynikowych, dokumentacja konieczna do awansu nauczycielskiego);
- Uzyskanie informacji na temat uregulowań prawnych dotyczących wyboru przez nauczyciela programu nauczania oraz tworzenia autorskich programów nauczania i wychowania, jak również wdrażania innowacji pedagogicznych;
- Zapoznanie się z podstawami programowymi nauczania przedszkolnego oraz zmianami, jakie nastąpiły na tych szczeblach edukacji w wyniku przeprowadzanych w ostatnich latach reform oświatowych.

5 godzin przeznaczono na uzyskanie informacji na temat instytucji wspierających doskonalenie zawodowe nauczycieli. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Złożenie wizyty w lokalnym ośrodku doskonalenia nauczycieli;
- Spotkanie z metodykiem nauczanego przedmiotu.

20 godzin przeznaczono na hospitację i analizę zajęć prowadzonych przez opiekuna praktyk i innych pracowników danej pla-

cówki. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Obserwacja zajęć prowadzonych przez opiekuna praktyk oraz innych nauczycieli i wychowawców;
- Systematyczna analiza (wspólnie z opiekunem praktyk) zajęć hospitowanych przez studenta;
- Obserwacja kontaktów wychowawcy klasy z rodzicami;
- Udział w zebraniach z rodzicami i organizowanych dla nich w przedszkolu prelekcjach i szkoleniach.

15 godzin przeznaczono na prowadzenie, przy wsparciu nauczyciela, własnych badań pedagogicznych w celu sporządzenia analizy przypadku wybranego ucznia. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Uzyskanie informacji od opiekuna praktyk na temat zasad prowadzenia i dokumentowania obserwacji pedagogicznych w jego placówce;
- Asystowanie nauczycielom w przeprowadzaniu diagnozy przedszkolnej, omawianie zagadnień związanych z praktyczną realizacją tej części obowiązków wychowawcy;
- Współudział w obserwacjach prowadzonych przez opiekuna praktyk;
- Dokonanie analizy przypadku wybranego ucznia, sporządzenie pisemnego raportu z przeprowadzonych badań.

30 godzin przeznaczono na współprowadzenie i samodzielne prowadzenie zajęć dydaktyczno-wychowawczych przez studenta pod

kontrolą opiekuna praktyk (w tym 10 godzin obowiązkowej asystentury i 10 godzin obowiązkowych samodzielnych działań dydaktyczno-wychowawczych praktykanta). W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Przygotowywanie konspektów do fragmentów zajęć, a następnie ich realizacja pod kontrolą opiekuna;
- Przygotowywanie materiałów i pomocy dydaktycznych na potrzeby prowadzonych i współprowadzonych zajęć;
- Asystowanie nauczycielowi i samodzielne realizowanie zajęć dydaktyczno-wychowawczych z dziećmi;
- Samodzielne przeprowadzenie jednego całego dnia aktywności pod koniec praktyk w danej placówce;
- Systematyczna analiza (wspólnie z opiekunem praktyk) zarówno zajęć asystowanych, jak i samodzielnie prowadzonych.

Wykaz puli godzin przeznaczonych na poszczególne aktywności oraz zadań studenta w ramach praktyk **w szkole podstawowej**:

10 godzin przeznaczono na zapoznanie się studenta z dokumentacją szkoły i pracą wszystkich funkcjonujących w niej jednostek. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Lektura statutów placówki, jej programów wychowawczych, profilaktycznych, wewnętrznych systemów oceny, planów wynikowych;

- Uzyskanie informacji na temat zasad prowadzenia nadzoru pedagogicznego – wewnętrznego i zewnętrznego;
- Obserwacja pracy podstawowych jednostek funkcjonujących w ramach placówki oświatowej: pedagoga, świetlicy, biblioteki;
- Udział w zebraniach rady pedagogicznej, zespołów przedmiotowych, obserwacja pracy komitetu rodzicielskiego;
- Zapoznanie się z zasadami wypełniania dzienników, kart ocen, kart obserwacji;
- Jeśli w placówce funkcjonuje elektroniczny system frekwencji – nabycie praktycznych umiejętności w zakresie użytkowania tego systemu komputerowego;
- Uzyskanie informacji na temat innych formalnych zagadnień dotyczących dokumentowania działań dydaktycznych i wychowawczych (tworzenie planów wynikowych, dokumentacja konieczna do awansu nauczycielskiego);
- Uzyskanie informacji na temat uregulowań prawnych dotyczących wyboru przez nauczyciela programu nauczania oraz tworzenia autorskich programów nauczania i wychowania, jak również wdrażania innowacji pedagogicznych;
- Zapoznanie się z podstawami programowymi nauczania wczesnoszkolnego oraz zmianami, jakie nastąpiły na tym

szczeblu edukacji w wyniku przeprowadzanych w ostatnich latach reform oświatowych.

5 godzin przeznaczono na uzyskanie informacji na temat instytucji wspierających doskonalenie zawodowe nauczycieli. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Złożenie wizyty w lokalnym ośrodku doskonalenia nauczycieli;
- Spotkanie z metodykiem nauczanego przedmiotu.

20 godzin przeznaczono na hospitację i analizę zajęć prowadzonych przez opiekuna praktyk i innych pracowników danej placówki. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Obserwacja zajęć prowadzonych przez opiekuna praktyk oraz innych nauczycieli i wychowawców;
- Systematyczna analiza (wspólnie z opiekunem praktyk) zajęć hospitowanych przez studenta;
- Obserwacja kontaktów wychowawcy klasy z rodzicami;
- Udział w zebraniach z rodzicami i organizowanych dla nich w przedszkolu prelekcjach i szkoleniach.

35 godzin przeznaczono na współprowadzenie i samodzielne prowadzenie przez studenta zajęć dydaktyczno-wychowawczych (w tym 10 godzin obowiązkowej asystentury i 10 godzin obowiązkowych samodzielnych działań dydaktyczno-wychowawczych praktykanta). W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Przygotowywanie konspektów do fragmentów lekcji, a następnie ich realizacja pod kontrolą opiekuna;
- Przygotowywanie materiałów i pomocy dydaktycznych na potrzeby prowadzonych i współprowadzonych zajęć;
- Asystowanie nauczycielowi i samodzielne realizowanie zajęć dydaktyczno-wychowawczych z uczniami;
- Systematyczna analiza (wspólnie z opiekunem praktyk) zarówno lekcji asystowanych, jak i samodzielnie prowadzonych.

10 godzin na pracę studenta z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. W ramach tego rodzaju aktywności do obowiązków praktykanta należy:

- Współprowadzenie i prowadzenie indywidualnych zajęć z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych;
- Sformułowanie zarysu/koncepcji autorskiego programu zajęć kompensacyjno-wyrównawczych dla wybranego ucznia na podstawie przeprowadzonej uprzednio analizy przypadku.

Bibliografia

Monografie i opracowania, artykuły:

- Baryluk W., *Efektywność pracy nauczyciela*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 2.
- Brophy J., *Motywowanie uczniów do nauki*, Warszawa 2002.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2003.
- Burtowy M., *Przygotowanie dzieci w wieku przedszkolnym do nauki czytania i pisania w szkole*, Poznań 1992.
- Chałas K., *Szanse kreowania tożsamości nauczyciela w reformującej się szkole* [w:] *Myśl pedantologiczna i edukacja ustawiczna nauczycieli*, red. A. Jaworska, S. Zalewska, Warszawa 2006.
- Chodkiewicz J., *Psychologia zdrowia*, Łódź 2005.
- *Co warto wiedzieć o kierunkach zmian w edukacji, aby skutecznie realizować projekty z Europejskiego Funduszu Społecznego*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2010.
- Desperak M., Stanios M., Stopolska J., *Raport zawierający wnioski z analizy jakości i efektywności programów praktyk pedagogicznych opracowany w ramach projektu „Przez praktykę do wiedzy”*.

- *Doskonalenie kompetencji edukacyjnych*, red. B. Sitarska, Siedlce 2004.
- Dyrda B., *Syndrom Nieadekwatnych Osiągnięć jako niepowodzenie szkolne uczniów zdolnych: diagnoza i terapia*, Kraków 2000.
- *Edukacja i wychowanie w Polsce w roku szkolnym 2007/2008*, Główny Urząd Statystyczny (Departament Badań Społecznych). Notatka Informacyjna, Warszawa 2008.
- Fengler J., *Pomaganie mężczy: wypalenie w pracy zawodowej*, Gdańsk 2001.
- Gajdzica A., Gancarz A., Hruzda A., Mincznowska A., *Przez praktykę do wiedzy. Raport z analizy programów praktyk pedagogicznych*, Bielsko-Biała 2010.
- Galant J., Hawlicki J., *Proces dydaktyczno-wychowawczy w klasach I–III*, Warszawa 1998.
- Giza T., *Innowatyka pedagogiczna – zmiany w teorii i praktyce*, „Nauczanie Początkowe” 2003/2004, nr 2.
- Griffin E., *Podstawy komunikacji społecznej*, Gdańsk 2003.
- Gruszczyk-Kolczyńska E. Zielińska E., *Wspomaganie dzieci w rozwoju zdolności do skupiania uwagi i zapamiętywania*, Warszawa 2005.
- Perry R., *Teoria i praktyka: proces stawania się nauczycielem*, Warszawa 2000.
- *Integracja w pracy z dziećmi w edukacji wczesnoszkolnej*, red. H. Sowińska, Poznań 1996.

- *Jakość pracy nauczyciela*, Zarząd Główny ZNP, Warszawa 2001.
- Krawczyk-Mill L., *Znaczenie edukacji przedszkolnej*, Katowice 2008.
- Kretschmann R., *Stres w zawodzie nauczyciela*, Gdańsk 2003.
- Kubiczek B., *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się*, Opole 2007.
- Kukła D., *Perspektywy (nie tylko zawodowe) młodych w ponowoczesności [w:] Młodzież na rynku pracy. Od badań do praktyki*, red. S.M. Kwiatkowski, Z. Sirojć, Warszawa 2006.
- Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
- Lewandowska-Kidoń T., *Drama w kształceniu pedagogicznym*, Lublin 2003.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2007.
- Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2006.
- Łukaszewicz R., *Studia nad alternatywami w edukacji*, Fundacja Wolne Inicjatywy Edukacyjne, Wrocław 2002.
- Łukaszewska M., *Teoria i praktyka jakości procesu kształcenia pedagogicznego*, „Szkoła Zawodowa” 1999, nr 2.
- McKay M., Davies M., Fanning P., *Sztuka skutecznego porozumiewania się*, Gdańsk 2001.

- *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. R. Wroczyński, T. Pilch, Wrocław 1974.
- *Metodologiczne problemy tworzenia wiedzy w pedagogice: oblicza akademickiej praktyki*, red. Piekarski J., Urbaniak-Zajac D., Szmidt K. J., Kraków 2010.
- Mikina A., *Jak wdrażać metodę projektów: poradnik dla nauczycieli i uczniów gimnazjum, liceum i szkoły zawodowej*, Kraków 2004.
- Misiorna E., *Integracja w edukacji wczesnoszkolnej*, Poznań 1999.
- *Narodowy Plan Działań na Rzecz Dzieci 2004–2012 „Polska dla dzieci”*, Warszawa 2004.
- *Nauczyciel i szkoła w procesach innowacji pedagogicznych: aspekty koncepcyjno-programowe*, red. A. Pluta i J. Zdański, Częstochowa 1996.
- *Nauczyciele we wrześniu 2008 r. Stan i struktura zatrudnienia*, Pracownia Rozwoju Systemu Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2009.
- Nowak-Dziemianowicz M., *Oblicza nauczyciela, oblicza szkoły*, Toruń 2001.
- *Nowelizacja Ustawy o Systemie Oświaty w pigułce*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2009.
- *Organizacja systemu edukacji w Polsce 2008/2009*, Eurydice 2009.

- *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2009*, GUS, Warszawa 2009.
- *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010*, GUS, Warszawa 2010.
- *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Kraków 1998.
- Palka S., *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*, Gdańsk 2006.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998.
- *Problemy współczesnej pedagogiki*, red. R. Stępień, Warszawa 1999.
- *Przeszkody i niepowodzenia w studiach nauczycieli pracujących*, red. E. Zawacka, Warszawa 1974.
- Przyborowska B., *Innowacyjność instytucji edukacyjnych – synteza badań*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2005, nr 1.
- Przyborowska B., *Struktury innowacyjne w edukacji: teoria, praktyka, rozwój*, Toruń 2003.
- Radzewicz J., *Działalność wychowawcza szkoły: wstęp do badań systemowych*, Warszawa 1983.
- Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008.
- Sęk H., *Wypalenie zawodowe: przyczyny i zapobieganie*, Warszawa 2004.
- *Społeczno-cywilizacyjny wymiar edukacji*, red. Z. Jasiński, Opole 1996.

- Stawna M., *Podejście komunikacyjne do nauczania języków obcych: od teorii do praktyki*, Warszawa 1991.
- *Strategia rozwoju edukacji na lata 2007–2013*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2005.
- Śnieżyński Z., *Optymalizacja procesu kształcenia studentów*, Kraków 2002.
- *Tradycje i perspektywy edukacji: praca zbiorowa*, red. Z. Jasiński, Opole 1997.
- *Transkrypcja badania fokusowego przeprowadzonego 6.12.2010 w Katowicach (grupa I i II)*, moderacja: dr A. Gajdzica.
- *Uczenie metodą projektów*, red. B.D. Gołębiak, Warszawa 2002.
- Walkiewicz E., *Elementy prawa dla nauczycieli*, Warszawa 2003.
- Węgrzynowicz J., *Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne*, Warszawa 1971.
- *Wychowywać i nauczać inaczej*, oprac. J. Borkowicz, Biała Podlaska 1996.
- *Z metodologicznych i empirycznych problemów pedagogiki*, red. B. Żechowska, Katowice 1990.
- Zhyltsova M., *Sprawozdanie z I seminarium studenckiego z dn. 11.01.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej*.

- Zhyltsova M., *Sprawozdanie z II seminarium studenckiego z dn. 25.01.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej.*
- Zhyltsova M., *Sprawozdanie z III seminarium studenckiego z dn. 18.03.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej.*
- Zhyltsova M., *Sprawozdanie z IV seminarium studenckiego z dn. 25.03.2011 zorganizowanego w Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej.*
- Zubrzycka-Maciąg T., *Trening asertywności w kształceniu pedagogicznym*, Lublin 2007.

Źródła internetowe:

- Butrym J., *Epidemia nieśmiałości (rozmowa z prof. Zimbardo)*, <http://www.polityka.pl/nauka/179987,1,epidemia-niesmialosci.read>, [data dostępu: 27.12.2010].
- Gałka-Sienicka, *Zadania nauczyciela wychowawcy w klasach początkowych*, www publikacjeedukacyjne.pl/index.php?str=002, [data dostępu: 12.12.2010].
- Gajda J., *Autorefleksja jako wyznacznik utrzymania wysokiej jakości pracy zawodowej nauczyciela*, http://konferencja.21.edu.pl/publikacje/8/1/T1_R1_4_GAJDA%20joanna.pdf, [data dostępu: 27.12.2010].

- Górka I., *Ewaluacja w zreformowanej szkole – nowe obszary i techniki oceniania*,
www.wychowawca.pl/miesiecznik_nowy/2005/02-2005/09.htm, [data dostępu: 27.12.2010].
- Graczyk M., *Ewaluacja w świetle literatury*,
www.spoleczna.edu.lap.pl/.../ewaluacja%20w%20swietle%20literatury.doc.
[data dostępu: 27.12.2010].
- Maciejewska J., Durda M., *Samoocena pracy nauczyciela*,
http://scholaris.pl/cms/index.php/news/show_art?id=57L5L43KF3514J567PCMM514&cat_id=254,
[data dostępu: 27.12.2010].
- Ośka K., *Czarna Marysia, czyli rasizm w przedszkolu*,
www.wychowanieprzedszkolne.pl/czarna-marysia-czyli-rasizm-w-przedszkolu/,
[data dostępu: 12.12.2010].
- Podstawa Programowa Wychowania Przedszkolnego,
http://lex.pl/serwis/du/2009/0017.htm.
[data dostępu: 27.12.2010].
- Smolarz A., *Zawody przyszłości*,
www.ekonomicznie.pl/strefa.php?strefa=licealisty&art=51,
[data dostępu: 05.12.2010].
- Stawska D., *Edukacja wczesnoszkolna jako zintegrowana całość*, www.eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op.
[data dostępu: 27.12.2010].

- Szaruga M., *Autoewaluacja w pracy nauczyciela*,
www.45minut.pl/kursy/awans-zawodowy/autoewaluacja-pracy-nauczyciela-3.html,
 [data dostępu: 27.12.2010].
- Szczęśniak M., *Zmiany w rozporządzeniu w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*,
www.eksperciwoswiacie.pl/artykuly-szkola/art,92,zmiany-w-rozporzadzeniu-w-sprawie-zasad-udzielania-i-organizacji-pomocy-psychologiczno-pedagogicznej-w-publicznych-przedszkolach.html.
 [data dostępu: 27.12.2010].
- Zadura-Lichota P., *Świat pracy w perspektywie najbliższych 10 lat*, www.rynekpracy.pl/artykul.php/wpis.151,
 [data dostępu: 23.12.2010].
- NN, *Zmiany w podstawie programowej dotyczącej edukacji wczesnoszkolnej*,
www.wombb.edu.pl/images/teksty/zalacznik_c.pdf.
 [data dostępu: 27.12.2010].